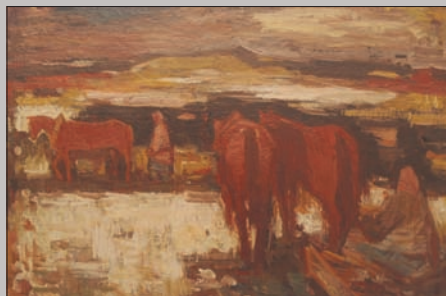

Pri voze, 1977

Sanica, 1962

júce generácie maliarky. Tu žili rodičia Márie Medveckej a tu prežila aj ona svoje detstvo. Prostredie Medvedzia, to bolo, ale ešte aj dnes je, nekonečný rad motívov. Nielen o ľudoch a ich robote, náladách i pocitoch, ale aj o neopakovateľnej prírode hornej Oravy. Trochu k histórii rodu Medveckých v Medvedzí. Pramene hovoria, že už roku 1550 kráľovská komisia nariadila pánovi Oravského hradu Václavovi Sedlnickému, aby Pavlovi, Ladislavovi a Kašparovi Medveckým násilne zaujaté Medvedzie a polia, lúky a iné územia, patriace zemanom „de Medvecze“, vrátil a nebránil im v užívaní majetkov, najmä pri postavení a užívaní rybníka, ako aj pri poľovačkách. Roku 1574 osada Medvedzie bola novou donáciou darovaná Andrejovi a Jurajovi, Štefanovi, Leonardovi a Michalovi, synovi Andreja, ako aj Františkovi, Andrejovi ml. a Pavlovi, taktiež Tomášovi, Michalovi, Matejovi, Františkovi a Gašparovi Medveckým, každému podľa jeho čiastky. Medvedzie aj v ďalších storočiach obývali zemianske rodiny. V roku 1778 ich bolo 36... Už historické zázemie a autentické prostredie predznamenalo široký tematický záber Márie Medveckej. Bola vždy na pulze dňa a pohotovo zareagovala na premeny Oravy. V ohnisku jej záujmov bol aj vtedy robotný človek, či už išlo o zlievačov, hutníkov, alebo roľníkov. V jej obrazoch nachádzame síce stále krajinu oráčin, polí, lúk, ale aj krajinu s osamelým koníkom, pasúcimi sa kravkami, fľakmi topiaceho sa snehu odchádzajúcej zimy, ale aj takú, ktorú človek mení a prebudováva v rytme doby.

S Máriou Medveckou som veľakrát diskutoval, bola to žena, ktorá žila na pulze dňa, poznala robotu aj ľudí. Otázka budovania priemyslu na Orave bola častou témou našej diskusie a obaja sme sa zhodli v tom, že ho veľmi potrebuje, ale iný, ako mu dávali mocní štátu. Kovohuty v Istebnom a v Mokradi boli danajským darom regiónu, čo ničilo životné prostredie, krásnu rieku a život v nej... Medvecká akoby sa vnútorne ospravedľovala, že ako výtvarníčka musí reagovať svojou tvorbou aj na zmeny krajiny. Paleta jej obrazov, či chcela a či nie, musela reflektovať nový pohľad... Čo nás s Máriou Medveckou spájalo, to bol aj fakt, že sme boli učiteľia. Ona osem rokov pôsobila na hornej Orave a ja v Martine. Často sme hovorili o tom, ako sa oveľa ťažšie študuje žiakom na dedine v porovnaní s mestskými deťmi. Preto som tak veľmi ob-

divoval jej pastierčatá pri pasení kráv a či kôz s knižkou v ruke. Ako hovorievala, málokto si vie predstaviť rozdiely napr. v tom, ako chodia ľudia do práce u nás v Martine a povedzme niekde na Orave. Koľko im trvá cesta do práce v zime z tých osád, keď musia v zálahe snehu prešlapávať cestu, kým sa dostanú k autobusu a či k vlaku. Niektorí kritici Medveckej a jej obrazom vytýkali, že keď sa na ne človek pozrie, začnú ho bolieť ruky od roboty. Jej obrazy, to nie je romantický pátos len o svojráznych typoch žien, chlapov a detí, to je dokument reality sveta na Orave, kde sa ľudia usilovali vybudovať si svoj vlastný svet, ktorý by naplňal ich predstavy a túžby. Aj preto bolo pre mňa veľkým potešením vidieť v jej dome „zálahu“ formátovo menších portrétov chlapcov v ušiankach a dievčat v šatkách! Neraz sa mi zdôverila, že krajinomalba má v komparácií s jej figurálnou tvorbou akoby oddechový charakter. Najmä preto, lebo v týchto dielach realizuje svoje filozofické, ale aj etické predstavy bezprostredného vnímania krásnej a miestami ešte zachovanej pôvodnej oravskej reality.

Osobité dielo slovenskej krásy

V dobrom som jej závidel, že môže, akoby v pokoji, ďaleko od virvaru mestského ruchu a potreby angažovanosti, ktorá sa v tej dobe vyžadovala, robiť pokojne a hádam aj nerušene. Videl som však, ako rýchlo pracuje, keď portrétovala našu dcéru Mirku. Zobrala náčrtník a niekoľkými istými ťahmi rýchlo a verne zobrazila portretovanú tváričku. Život Márie Medveckej bol poznačený pracovitnosťou, usilovnosťou a odkrývaním premien regiónu. Maliarka musela reagovať na zložité zmeny v krajine, ale aj v osudoch ľudí. Ubúdali drevenice, pribúdali paneláky, devastovalo sa životné prostredie. Musela na to všetko reagovať srdcom i rozumom, a to pod tlakom emócií, politických vplyvov, ale hlavne nezadržateľných metamorfóz samotnej Oravy. V takejto dynamike zmien sa jej podarilo obrazmi vyjadriť to, čo videla, s čím súhlasila, ale niekedy, a to dosť často, aj nesúhlasila. Videla, že obrazy krásnych dedín jej miznú pred očami, a preto maľovala, koľko vládala. Pri realizácii svojich predstáv vychádzala často z pohľadov, ktoré si uchovala ešte z mladosti. Život Márie Medveckej sa utváral aj v harmonickom súzvuku s manželom akad. maliarom Ctiborom Belanom. Atmosféra ich ro-

Portrét Mirky vznikol rýchlo

dinného života bola aj preto taká podnetná, lebo v mnohom mali rovnaké videnie sveta a rovnakú silu umeleckého prejavu. Manžel bol tiež umelecky silná osobnosť, ale bol Márii aj oporou a chápacím partnerom, hoci niekedy aj kritikom. Bol zakladateľom Oravskej galérie i úspešným maliarom, vystavoval v Číne, Indii, Moskve, Budapešti... Nikdy nebol jej konkurent, práve naopak, bol jej výrazným podnecovateľom. Kto sa s Máriou Medveckou stretol osobne u nich doma, ocenil jej prístup k životu. Bola aj umelecky vyzretá a silná osobnosť, s obrovským talentom obohatým úžasnou pracovitnosťou. Maliarka jej formátu zákonite mala inšpiráciu nielen v prírodnej scenérii, ale aj pri vždy potrebnej spoločenskej angažovanosti. To sa v jej časoch maximálneho rozvoja talentu jednoducho nedalo obísť. Stavala sa Oravská priehrada, budovali fabriky... V týchto dramatických premenách je obrazy verne dokumentujú udalosti kráčajúce históriou Slovenska. Každá zmena vo vonkajších premenách sveta sa premietala i v jej vnútri, do obrazov zakomponovala veľa emotívnosti a komunikatívniosti.

Po maliarke Medveckej ostalo osobité dielo slovenskej krásy, všetkého toho, čo aj súčasnú spoločnosť očarúva. Zachytila oravskú dedinu a jej ľudí v prúde obrovských premien. Nikdy nechcela žiť inde ako na Orave, pretože farebnosť prírody v bohatosti podôb jej umožňovali naplno realizovať výtvarné predstavy. Rok Márie Medveckej je dobrou inšpiráciou na zamyslenie sa nad tým, ako sa môže talentovaný umelec stať skutočne národným...

Zo spomienok profesora Miroslava Tumu spracovala Ivana POLÁKOVÁ
Foto: Milan KOSEC
zo zbierok Oravskej galérie, archív M. T. a Igor VÁLEK

Ked' blízko bolo čoraz ďalej (Naozajstná spomienka na Jožu Urbana)

Ako ten čas letí! – povzdychne si človek aj pri spomienke na Jozefa Urbana, od úmrtia ktorého uplynulo koncom apríla už 15 rokov. Smrť si ho našla vo vlastnom automobile 28. apríla 1999 pri havárii medzi Detvou a Zvolenom. A je tu aj druhé výročie – 29. novembra 2014 by sa táto neprehliadnuteľná osobnosť našej literatúry, ktorá vždy kráčala slobodne i smelo (a miestami až ľahostajne), dožila päťdesiatky. Žiaľ, nestalo sa tak...

Treba najmä mladšej generácii čitateľov pripomenúť, že tvorba nastupujúcich básnikov bola v 80. rokoch 20. storočia často podrobovaná kritike. Na oči im vyhadzovala kadečo – antilyrizmus, mýtus štylizovaného prekliatého básnika, záľubu v deštrukcii básnického celku... Pravdou však ostáva, že poézia tých čias nepredstavovala nijaký okrajový úkaz a jej protagonisti – „generácia šesťdesiat“ – zásadným spôsobom oživilí stereotypný (až kľčovitý) dobový literárny život, tvorili kmeňový kreatívny potenciál časopisu Dotyky a stali sa neodmysliteľnou súčasťou slovenského literárneho pohybu nasledujúceho obdobia: J. Urban, A. Turan, I. Kolenič, T. Lehenová, J. Litvák, K. Zbruž, E. Groch, M. Bančej.

Podme spolu pochybovať

Zbierky Joža Urbana boli vždy sprevádzané rozmanitými reakciami nielen kritiky, ale aj čitateľov. Na pomyselné štartovacej čiare jeho básnického prekážkového behu stál *Malý zúrivý Robinson* – verše, ktoré svojím štýlom, šťavou a šarmom hlboko vsiakli do citlivých pórov duše Urbanových generačných spolustolovníkov v polovici 80. rokov. (Knižka vyšla v roku 1985 a autorovi vyniesla Cenu Ivana Kraska za najlepší debut.) V prípade dnes už kultovej zbierky modernej slovenskej poézie platí, že vyvolala nevidanú vlnu záujmu, nadšenia, ale aj kritiky a nepochopenia zo strany dogmatikov a konzervatívov. Zároveň predznamenal nástup plejjády iných mladých tvorcov, zväčša menej talentovaných Urbanových epigónov. Celkový rámeček naznačenej vlny dotvárali i povestné bohémske výstrelky, ktoré zaodeli básnika do príťažlivého, priam až mýtického habitu. Nie, nemám v nijakom úmysle prezentovať Urbana ako výstredného „rehoľníka“ už dávno minulej a možno i prachom ničoty zabudnutej éry. To všetko ostalo, spoločne so zúrivým Robinsonom, s jeho malými i veľkými „Piatkami“, kdesi na opustenom ostrove, alebo v nostalgických spomienkach bývalých „kunčaftov a kunčaftiek“ bývalého bratislavského espresso U Michala...

Neskoršia Urbanova tvorba sa niesla v znamení čiastočne zmodifikovanej polohy sebareflexie ukončených i stále pretrvávajúcich dejov. Tie sú charakteristické vzájomným prelínaním sa a kombinovaním výrazových aj vý-

znamových vrstiev. Konečná podoba veršov potvrdzuje, že básnik mal dobre „vytrénovaný“ literárny jazyk, vždy nachádzal invenčný spôsob na trefné vyjadrenie vlastných myšlienok, pohnútok, snov, ale i pocitov hnusu a sklamaní zo spoločenského diania. Ide o prísne individuálnu, nevtieravú a nepokryteckú časovanú správu o sebe a najmä o nás. V takto naservírovaných správach majú svoje autonómne postavenie početné expresivizmy, čo miestami prechádzajú do dráždivých polôh erotických hier a vulgarizmov. Urban ich ponúka v prijateľných dávkach a výdatne oksyľujúci zabehaný vzduch vlastnej básnickej reči (zbierky *Hluchonemá hudba*, 1989; *Kniha polomŕtvych*, 1992; *Snežienky a biblie*, 1996, a iné).

„Noví majitelia pravdy sa vyznačujú jedným obzvlášť nebezpečným druhom tuposti: nie sú ochotní o sebe pochybovať. Tu sme vo sférach, kde sa uspávajúca hlúposť mení na strašnú zbraň. Tito ľudia neprípustia, že dnes sú v istom bode a zajtra môžu byť niekde inde. Sami sebe zakazujú vývoj, dorábajú sa, aby im pri tanci s prítomnou chvíľou nebolo vidieť vrásky, rany, nádory. Preto ak stretnem nejakú blúdiacu bytosť, neslúbim jej, že jej ukážem smer. Môžem jej povedať len jedno: podaj mi ruku a podme spolu pochybovať,“ vyjadril sa Jožo v roku 1990.

Mŕtvi sú živí bez práva mať hlas

Produktívny Urban nebol iba básnikom, písal aj eseje (*Blízko, ale čoraz ďalej*), literatúru pre deti (*Dobrodružstvá Vranky Danky*), rozhlasové hry (*Poznáme svojich ľudí*), libretá muzikálov (*Kráľ Dávid*) a najmä hudobné texty. Ako skvelý textár – spolupracoval so Žbirkom, Lehotským, Lipom, Patejdľom, skupinou Elán i niekoľkými rockovými kapelami – je podpísaný pod viacerými nezabudnuteľnými hitmi (*Voda, čo nás drží nad vodou*, *Vrät trochu lásky medzi nás*, *Len s ňou*, *Možno sa ti zdá...*). Pripomenúť treba jeho nekonvenčnú školu poetiky pre začínajúcich básnikov na stránkach časopisu Dotyky. Populárno-didaktické texty vyšli aj súborne v knižke *Utrpenie mladého poeta* (1999) a sú doslova na nezaplatenie pre každého, čo chce tvorivo „obcovať“ s poéziou. Viem, že Urban mal zaujímavé plány a zámery na literárnom, muzikálovom, ale aj na filmovom poli. Veľmi ho

trápila slabá úroveň slovenských filmových predlôh, mienil napísať vlastný scenár dlhometrážnej snímky. Kvôli rýchlejšiemu zvládaniu stupňujúcich sa pracovných povinností a nevyhnutných presunov z miesta na miesto začal jazdiť autom. Žiaľ, nejazdil ním dlho... Pri príležitosti básnikovej nedožitej päťdesiatky a výročia tragickej smrti sa na celom Slovensku uskutočnilo viacero spomienok. Z knižiek, ktoré vyšli, zaujme dielko Ondreja Kalamára *Pivo U Chárone* (s Jozom Urbanom). Básnikov dobrý priateľ formou koláže a reminiscencií, s použitím bohatej obrazovej dokumentácie, rekapituluje životné peripetie, konflikty a tvorbu blízkeho človeka. Ani 15 rokov po básnikovom odchode na večnosť neprestalo platiť, že „niečo sa stalo, niečo tragické a prirodzené. Už i ja mám naozajstné spomienky“. Doteraz stretávame ľudí, „ktorí sa každé ráno dobohujú do práce“, alebo ktorí radi dávajú „zbohom veľkomestu, kde každý z nás bol kolektívne sám“. Pod tlakom okolností a civilizačných porúch mnohí pochopili, že keď „je život krutý, vo filmoch treba happy end“. Už menej si ale dnes dokážeme povedať, že „život je frajer, ale my sme väčší“. Potom nám reálne hrozí, že „vypadneme mlčky, bez pozdravu, z baru tak ako zo života“. Jožo Urban, ktorého „strava bola bohatá na cukry a na dobre vymyslené sentencie“, však z nebeského baru všetkým pozostalým – bez nároku na honorár – odkazuje, že „mŕtvi sú živí bez práva mať hlas...“

Peter CABADAJ
Foto: archív autora

„Politici sú tu preto, aby nám slúžili...“

(S Ľubošom Juríkom o literatúre i fenoméne moci)

V priestoroch Pevnosti Orlice v českom meste Letohrad sa 24. septembra už po 23. raz udeľovali medzinárodné Ceny Egona Ervína Kischa za najkvalitnejšie diela literatúry faktu za rok 2013. O cene pre literárneho historika M. Eliáša ste sa už dočítali, Hlavnú cenu našich spisovateľov si prevzal spisovateľ a publicista ĽUBOŠ JURÍK za knihu Poučenie z moci (Perfekt). Iba pripomínáme, že ide o skúseného literáta, v ktorého tvorivom „koši“ nájdeme romány, poviedky, novely, kriminálne príbehy, knihy literatúry faktu, politológiu i rozhovory. A práve rozhovor tak trochu politologický ponúkame...

Pozorovateľ moci Ľuboš Jurík

Základnú kostru knihy tvoria spomienky a skúsenosti z účinkovania vo vysokej politike v 90. rokoch 20. storočia, keď ste zblízka videli a hlavne pozorným okom novinára a spisovateľa vnímali to, čo mnohí – akokoľvek informovaní – môžu o svete politiky a diplomacie len tušiť. Aké je teda vaše osobné poučenie sa z moci, resp., v čom je varovné memento, ktoré ste adresovali pozornému čitateľovi? Takmer sedem rokov som bol poradcom a hovorcem predsedu NR SR v kľúčovom období, keď sa formovali základy štátnosti Slovenskej republiky. Môžem teda zodpovedne povedať, že som bol pri všetkých zásadných rozhodnutiach, ktoré spolupôsobili pri vzniku štátu, jeho legislatívy a medzinárodných záväzkov, viaceré som sám formuloval. To sú fakty, to nie je z druhej ruky, ba ani nie z prvej ruky, pretože tá „prvá ruka“ som bol ja sám. Naozaj som bol v zákulisí najvyššej politiky a skúsenosti z týchto rokov – ale aj z ďalšej spolupráce s vládou M. Dzurindu a s prezidentom R. Schusterom – sú detailne zaznamenané v dvoch knihách, teda v literatúre faktu Pokušenie moci a v pokračovaní Poučenie z moci. Každý historik, publicista alebo spisovateľ, ktorý sa bude neskôr zapodievať týmto obdobím, nebude môcť tieto knihy obísť, veď je to tisíc strán textu, faktov a komentárov. Nie sú to len spomienky, ale aj pramenné dokumenty. A pokiaľ sa pýtate, aké je poučenie z moci, tak môžem len skepticky povedať – žiadne! Kde je moc, tam sa poučije, či skôr zneužije. Naivný je každý, kto si myslí, že moc je možné humanizovať. Nie. Moc je len možné dostať pod kontrolu a to predovšetkým fungujúcou demokraciou, neskorumpovaným súdnictvom, parlamentom, v ktorom väčšina akceptuje menšinu, občianskymi aktivistami a slobodnými médiami. Moja skúsenosť – a teda aj odkaz, ako vy vravíte, pozornému čitateľovi – je v triezvom skepti-

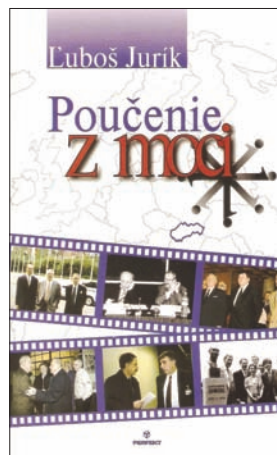
cizme, no nie v beznádeji. Treba pozorne načúvať tomu, čo nám politici hovoria a všetky ich vyjadrenia podrobovať kritické-mu hodnoteniu. Nie sme tu preto, aby sme slúžili politikom, ale politici sú tu preto, aby slúžili nám. Pravda, realita je neraz opačná. Bez ambície loviť štku senzácie v kalných vodách „panského huncútstva“, ako sa zvykne hovoriť politikom. Zachytili ste v knihe okamih, stretnutie, rozhovor a či dôsledok spomínaného, ktorý aj po čase vnímate ako istý archetypálny dôkaz až mňačkovsky vnímanej chuti moci? Má politická moc naozaj takú silu, ktorou „prevrátila“ niektorého aktéra vašich spomienok? Nie ľahko sa odpovedá na takúto závažnú otázku. Počas svojho pôsobenia vo vysokej politike som sa ako priamy aktér či ako pozorovateľ stretol s veľkým množstvom domácich aj svetových politikov. Ten záber je nesmierne obsiahly. Boli to – a ešte aj teraz podaktorí sú – kľúčové osobnosti, od predsedov vlád, šéfov parlamentov, prezidentov, politológov, finančníkov a podobne. Myslel som si, že ma už v politike len tak hocičo neprekvapí, no moc ako fenomén zakaždým, ako v detskej rozprávke, tvorí nové a nepredvídateľné situácie. Nerád by som hovoril o konkrétnych osobnostiach, napokon, v oboch knihách sú o tom presvedčivé svedectvá. Nie nadarmo ste spomenuli Ladislava Mňačka, inak môjho dobrého a dôverného známeho, tak trochu aj patróna, ktorý vystihol podstatu moci. Moc je fenomén občas mocnejší ako droga, ako láska, ako sex. Moc je útočiskom slabých a zbraňou ambiciózných. Každé ocenenie poteší, ale aj motivuje, zväzuje. Ste skúsený autor, ktorý za viac ako štyri desiatky rokov úspešne prešiel cestami rôznych žánrov a postavil popri nich nejednen knižný míľnik ovenčený aj vavrínmi. Len chcem naznačiť moje presvedčenie, že Cena

Egona E. Kischa vás určite nevykoľajila v tvorivom rytme. Čo chystáte pre čitateľov v najbližšom čase?

Veľmi si vážim prestížnu, medzinárodnú hlavnú cenu Egona E. Kischa. To už je vskutku vážne ocenenie. Naozaj som dostal viacero cien, ale táto je jedna z tých najväčších. Prijal som ju však s pokorou, vôbec ma nevykoľajila, naopak, mocne ma povzbudila do ďalšej práce. Dokončievam obsiahly biografický román o Alexandrovi Dubčekovi s názvom Rok dlhší ako storočie. Ako mladík som zažil fascinujúce obdobie Pražskej jari, obrodného procesu, úžasného vzopätia šesťdesiatych rokov, čas nádejí a viery v lepší život, no vzápätí okupáciu, tvrdé roky tzv. normalizácie. Bola to trauma, s ktorou som sa musel vyrovnáť. Alexander Dubček bol vizionár. Nechcel som mu však postaviť kamenný pomník, na ktorý budú sadať holuby. Chcem ho ukázať ako človeka nielen s víziami, nádejami, ale aj s chybami, omylmi a depresiami. Nech čitateľ posúdi, ako sa mi to podarilo...

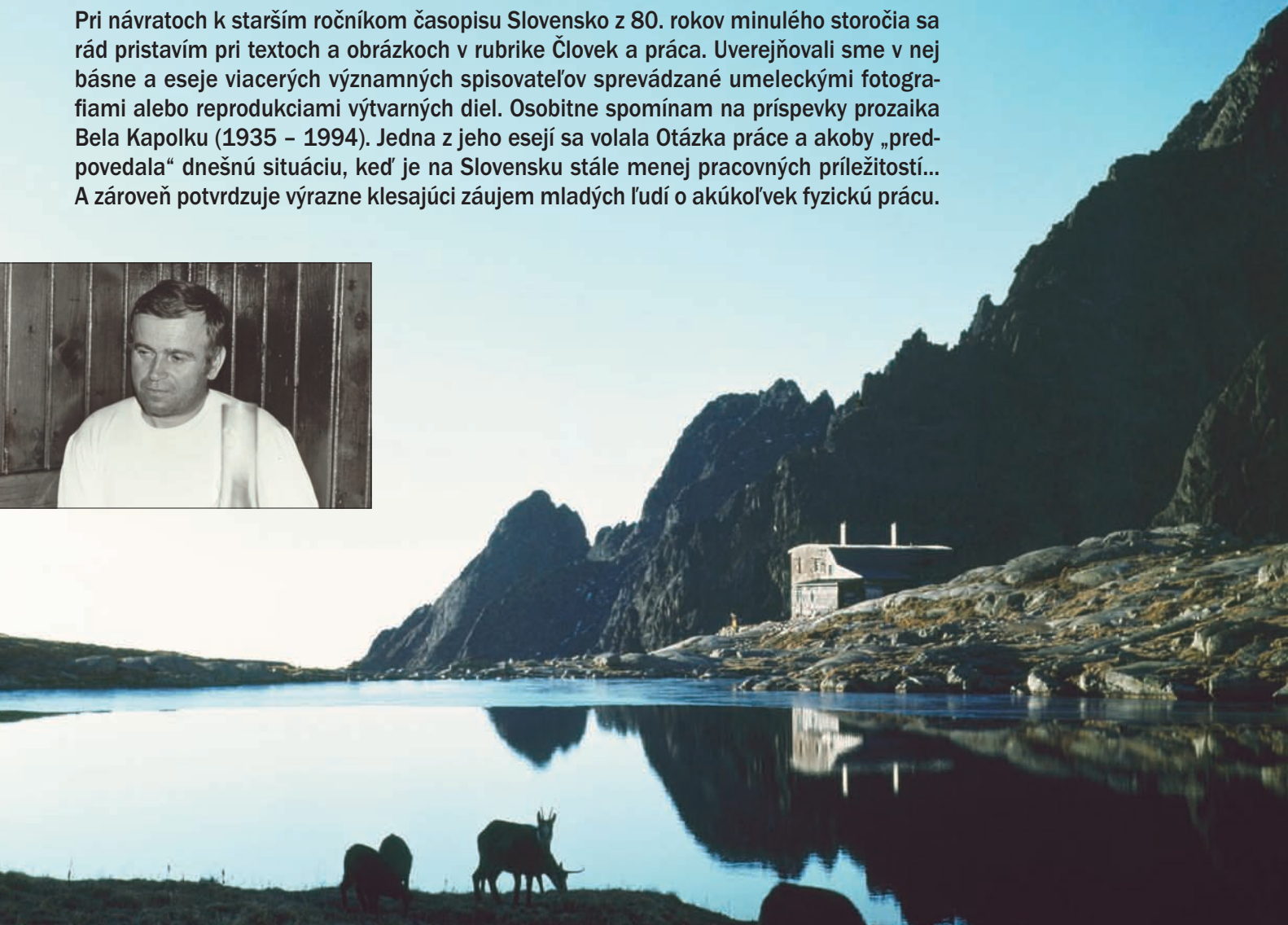
Zhovárал sa Igor VÁLEK

Foto: archív Ľ. J.

Chatár a jeho práca

Pri návratoch k starším ročníkom časopisu Slovensko z 80. rokov minulého storočia sa rád pristavím pri textoch a obrázkoch v rubrike Človek a práca. Uverejňovali sme v nej básne a eseje viacerých významných spisovateľov sprevádzané umeleckými fotografiami alebo reprodukciami výtvarných diel. Osobitne spomínam na príspevky prozaika Bela Kapolku (1935 – 1994). Jedna z jeho esejí sa volala Otázka práce a akoby „predpovedala“ dnešnú situáciu, keď je na Slovensku stále menej pracovných príležitostí... A zároveň potvrdzuje výrazne klesajúci záujem mladých ľudí o akúkoľvek fyzickú prácu.

Krédom boli vzťahy

Vysokohorský nosič a dlhoročný chatár vo Vysokých Tatrách patrili ku generácii, v ktorej nebol osamotený medzi tými, čo sa „vzbúрили proti názoru, ktorý oddeľuje prácu od života“. Vo svojej poviedke Vlč publikovanej v polovici 60. rokov v literárnom časopise Mladá tvorba sa Kapolka „predstavuje“ takto: „Robil som v živote všeličo. Väčšinou to bola drina. Môj chrbát skúsil dosť, za tie roky som na ňom vyvláčil pekných pár ton, pracoval som ako tesársky pomocník, robil som chodníky, natieral stožiare, naťahoval drôty, kopal zem, bol som kuričom, pomocníkom v záhrade.“ Nebola to literárna póza, ani silácke napodobovanie osobných skúseností viacerých významných amerických spisovateľov, ktorých tvorbu si vážil aj preto, lebo sa nepotrebovali inšpirovať literatúrou. Aktívny život bol aj pre neho na najvyšších hodnotových stupňoch. Otázky práce a záujem o životne významné medziľudské vzťahy v horách a v pod-

tatranských osadách i dianie na Slovensku na všetkých spoločenských úrovniach ho bytostne zaujímali. Po prvých poviedkových knižkách *Kanadské smrek* a *Strecha* vydal knihu *Chodníky bez značiek* (1974), a tá významne signalizovala jeho priam vnútornú spisovateľskú a občiansku povinnosť zároveň vyjadrovať sa k „veciam verejným“, ako sa vtedy hovorievalo publicistike, čo sa neuspokojovala s opatrnou kritikou „spoločenských neduhov komunálneho charakteru“.

Kapolka nikdy neprejavoval potrebu sťažovať si verejne na svoj „osud“. Možno i preto – a iba zdanlivo paradoxne –, že po smrti rodičov ho od detských rokov spolu s jeho tromi staršími sestrami vychovala v skromných podmienkach stará matka žijúca v Podolínci na Spiši. Na pozadí vlastných skúseností v kraji s goralskými tradíciami si kládol – a zase nie „v duchu modernej spoločnosti“ – otázky, ako kresťanská a etická výchova predchádzajúcich generácií sledovala, aby

ich potomkovia mali „lepší život“ než oni. Ich túžby po pohodlnejšom spôsobe spoločenského napredovania považoval skôr za brzdu než dynamiku osobnostného rozvoja. On v takto sa vyvíjajúcej spoločnosti nenachádzal pre seba pravé hodnoty. V jednom rozhovore sa vyjadril: „Vždy mi šlo o vzťahy jedného človeka k druhému, o naše zopätie s miestom, ktoré si zvolíme k životu. Stále a znovu ma fascinujú kladné prejavy vzájomnej pomoci medzi ľuďmi, bez krásnych rečí, bez teatralnosti a medu okolo úst. Priťahujú ma typy, ktoré nič nemajú zadarmo. Všetko si musia vybojovať, viac dávajú a menej sa im vracia. Okrem silných citových vzručov nemajú prebytok ničoho. Musia to byť ľudia tolerantní. Nie pri bezvýznamných maličkostiach, ale vo vážnych situáciách. Musia konať. A mať aj odvahu. To je, myslím si, pre náš život skoro najdôležitejšie.“ Toto jeho krédo bolo nezanedbateľným dôvodom, prečo sa po politickom prevrate v novembri 1989 začal anga-

žovať v hnutí Verejnosť proti násilliu. A nemal dôvod ho meniť ani po tom, čo sa hneď od začiatku 90. rokov občianske nádeje rýchlo vytrácali v tvrdom nadnárodnom politikárčení a v celej spoločnosti sa podstatne výraznejšie ako počas „totality“ začali priam neľútostne presadzovať ľudská chamtivosť, nízke osočovanie iných než „tých pravých“ názorov, príklon k hrubým praktikám velebeniacim kapitalistické manieri, aké nectia podnikanie ani všeobecnú kultúru vyspelých štátov.

V týchto rokoch sa Belo Kapolka už nevenoval prozaickej tvorbe, svoje písanie sústredil na publicistickú činnosť vyjadrujúcu nadčasové poslanstvá. Bolo celkom prirodzené, že sa 30. mája 1992 na Donovaloch stal zakladajúcim členom Kongresu slovenskej inteligencie, ktoré na svojom prvom zhromaždení významne predznamenovalo vznik samostatnej Slovenskej republiky. Jeho reflexie niesli so sebou narastajúci záujem nielen o otázky poctivej pracovitosti. Podobne sa vyjadroval k národným a štátnickým otázkam a v parlamentnom roku 1994 patril k vážnym osobnostiam, ktoré boli všestranne pripravené čestne aj fundovane zastávať poslanecký mandát. Žiaľ, túto jar sme si pripomenuli, že 18. apríla uplynulo už dvadsať rokov od tragicko-udalosti na Hrebienku nad osadou Starý Smokovec, kde sa nečakane ukončil jeho aktívny život.

Nasledujúci rok zostavil Drahoslav Machala knihu Kapolkových textov a osobných spomienok jemu blízkych ľudí (ja som do nej prispel autorovými esejami, čo publikoval v našom časopise a reflexiami, ktoré vyšli predtým samostatne v nevelikej publikácii *Aby nám neodišlo srdce*). Nazval ju *Pocťa Belovi* a sám jeho skutky a postoje charakterizoval takto: „Videl nás z tých svojich Tatier kriticky, ale tak, že sme v jeho vzťahu cítili hlbokú slovenskú spolupatričnosť.“ Kniha má podnázov Kapolkov chodník, a ten nesie zároveň poslanstvo, ktoré sme sa viacerí usilovali vniesť na konkrétny tatranský chodník vedúci práve z Hrebienka Malou Studenou dolinou k Téryho chate, kde robil chatára celé dve desaťročia a v ktorej organizoval aj vykonával výrazné a fyzicky neraz náročné rekonštrukčné roboty. Mnohé z nich mohol jeho nástupca spokojne užívať až do posledného októbra tohto roka, keď ho vystriedal nový prenajímateľ chaty.

Na Téryne sa pozerajte nad dvere!

Drahoslav pri rozlúčkovej reči poznamenal, že chodník sa bude volať po Belovi, „aj keď by ho tak nik oficiálne nenazval“. Bud' už vtedy prezieravo tušil, že presadiť to nebude jednoduché, no boli sme pripravení ubezpečiť obyvateľov Vysokých Tatier, že im nechceme zvonku, a nebudaj priamo z Bratislavy, diktovať, za aké hodnoty by sa vo svojom prostredí mali angažovať. Vychádzali sme, jednoducho, z toho, že je oveľa sympatickejšie

veľkoryso si pripomínať čo najviac významných ľudí, ako ľahostajne obchádzať čo len jedného z nich. Zakaždým sme sa tešili skutočnosťou, ak sa zatiaľ živí usilujú nezabudnúť na tých, čo by do zabudnutia upadnúť nemali. Naš podnet sme však vyslali už do spoločenskej klímy, keď tatranské majetky veselo privatizovali ľudia operujúcimi síce rýchlymi financiami, ale neraz nijakým citovým, ba ani praktickým vzťahom k významnému horskému prostrediu. Už keď pre nič iné, tak aspoň kvôli nemu sa mohli skutky a verejne publikované názory spisovateľa Bela Kapolku stať posilnením hrdosti a zomknutia Tatrancov proti nekalým praktikám, ktoré ako cudzorodý duch panuje v tatranských končinách a podtatranských osadách doteraz. Málokto z domácich však bol ochotný čo len zastať sa nášho návrhu, nieto ho aktívne podporovať. Takže z podnetu ostala iba zhotovená tabuľa, ktorá leží v zabudnutí zastrčená niekde v tatranskom prostredí. Oficiálne zamietanie a nezáujem obyvateľov podtatran-

ských osád sa zopakoval pri našom nabádaní, aby meno Bela Kapolku niesla ako čestné označenie tamojšia základná škola. Vtedy sa proti priamo zaangažovali aj rodičia školopovinných detí, povedzme v duchu „radšej nikto ako tamten“. A už vôbec nie potesujúca bola skúsenosť nasledujúca po tom, čo naše Združenie slovenských literátov Svojpomoc uspelo pri vybavovaní žiadosti o umiestnenie tabule Belovi Kapolkovi na Téryho chate pripomínajúcej jeho viac ako dvadsaťročné pôsobenie v nej. Tabuľu zhotovil akademický sochár Milan Ormandík z Kremnice a ešte „čerstvú“ sme ju s prozaikom Petrom Holkom a básnikom Jozefom Čertíkom niesli v batohu hore Malou Studenou dolinou. Bolo to rok po Belovej smrti, predpokladali sme teda, že jeho duch sa z tejto chaty nevytratil. Ba naopak, že sa tam zasídlil natrvalo. Nepredpokladali sme, že celkom ináč ako my je nalaďený sám nový chatár. Tváril sa ohromne prekvapene, kvôli čomu sme sa tahor vlastne unúvali. Keď pripustil, že povolenie o umiestnení tabule priamo od vlastníkov chaty máme, tak nás podrobil otázkami z moci chatárskej. Či vôbec vieme, kto bol zakladateľom tejto významnej chaty. A ak nebudaj áno, prečo sme sa rozhodli venovať tabuľu práve Kapolkovi, keď pred ním tam predsa chatárčili mnohí iní, a každý z nich bol prinajmenej podobne významný ako on.

Argumentom, že dvadsať rokov Belovej roboty z necelej storočnej existencie chaty by nemuselo byť celkom zanedbateľných, sme nepochodili. Ani s názorom, akou propagáciou by mohlo byť pre samotnú chatu, keby v jej interiéri viseli Kapolkove krajinárske fotografie s dominantným Prostredným hrotom a plesami pod ním, s večernými náladami hostí pri petrolejových lampách. Tak sme tamojšiemu chatárovi radšej ani nepripomínali rekonštrukčné práce práve jeho predchodcu, zamestnancov chaty, nosičov, odborníkov i dobrovoľných brigádnikov, aktívnych horolezcov a tatranských turistov, ktorí na prelome sedemdesiatych a osemdesiatych rokov značnou mierou prispeli k tomu, že jemu samému je v Téryho chate podstatne príjemnejšie a pohodlnejšie, než bývalo za pôsobenia všetkých jej predchádzajúcich chatárov. Ako to dopadlo? Chatár ako nájomník Téryho pamätnej tabuľy našej Svojpomoci síce umiestnil, ale zavesil ju znútra nad jej vchodovými dverami. Takže návštevník prichádzajúci zo svetla dnu má malú šancu si ju všimnúť. A nemusí ju zbadáť ani vtedy, keď vychádza von. Zostupujúc po schodoch, hľadá skôr pod nohy, než by pátral po tom, či tam náhodou neuvidí odkaz pripomínajúci duch pracovitého Bela Kapolku, nosiča, chatára, horolezca, lyžiara a v neposlednom rade osobitého spisovateľa a publicistu.

Dušan MIKOLAJ
Foto: archív B. K. a Igor VÁLEK

Na Lomnickom štíte vtedy o 15:27 namerali rýchlosť vetra 166 km/hod., pričom sa považuje už vietor s rýchlosťou od 118 km/hod. V Starej Lesnej zaznamenali o 17:30 vietor s rýchlosťou 162 km/hod. a na Skalnatom plese o 18:59 až 194 km/hod.! Rýchlosť aj smer vetra sa menili, jeho hukot sa podobal zvuku prúdového lietadla pri štarte. Tma, ktorá v novembri sadá veľmi rýchlo, bola strašidelná. O 18:00 krízový štáb vyhlásil výnimočný stav. To už boli porúcanými stromami zahatané všetky cesty i železničné koľaje, elektrický prúd aj voda boli odstavené. V Hornom Smokovci padol strom na auto neďaleko Poľskej krčmy. Šoférovi auta záchranári zo sanitky, ktorá sa k nemu prebojovala až po šiestich hodinách, život zachrániť nemohli. Fakt, že zahynul človek, je tragédiou, ale že počet obetí pri katastrofe takého rozsahu nebol vyšší, to bol priam zázrak. Polámané stromy nieže padali, doslova lietali nad zemou a kopili sa krížom-krážom cez seba. Ráno sa za oknami nerozvidnelo, obloky budov boli zahádzané kmeňmi v niekoľkých vrstvách na sebe.

Z detského sanatória v Dolnom Smokovci strhlo novú strechu, ráno to bolo vidieť zo všetkých strán, hoci deň predtým bolo sanatórium ukryté v hustom lese. Po vysokom lesnom poraste na podhorí ostal iba polom v šírke stovák metrov a v dĺžke desiatok kilometrov v nadmorskej výške od 700 do 1 350 metrov. Z Popradu bolo v to ráno zrazu vidieť odhalené tatranské osady, ktoré boli dovtedy zakryté lesmi. Naposledy boli zdola takto voľne viditeľné po víchrici v roku 1915. V Tatrách sa podľa kroník podobné besnenie sporadicky vyskytlo približne raz za storočie, hoci o niečo slabšie víchrice prichádzajú častejšie. Odborníci varujú, že v budúcnosti sa orkány môžu opakovať v hustejšom časovom slede, čo súvisí s klimatickými zmenami.

Po víchrici zaútočil aj lykožrút

Škody po 19. novembri 2004 boli obrovské. Už na druhý deň sa začalo s ich evidovaním a odstraňovaním. Na to však bolo treba najprv uvoľniť cesty. Nastúpili profesionálni lesníci, k nim sa pridávali dobrovoľníci. Na jednom mieste namerali výšku nakopených polámaných kmeňov vyše osem metrov. Cez také haldy sa bolo treba prerezávať, aby mohol v horách opäť začať život. Na to však bolo treba niekoľko dní a stovky pracovných rúk. Cestu z Popradu do Smokovca uvoľnili už okolo obeda 20. novembra, čo bolo takmer neuveriteľné. Železničiari uvoľnili trať z Popradu na zastávku Pod lesom 27. novembra. Na vysokohorských chatách pomaly dochádzali zásoby potravín, postupne sa však uvoľňovali aj chodníky turistickej magistrály. Územie zničeného lesa malo plochu vyše dvanásťtisíc hektárov, čo je takmer polovica lesného hospodárskeho celku Vysoké Tatry.

Ten víchor sa zapísal do pamäti všetkých, ktorí Vysoké Tatry považujú za súčasť svojho života, a nezáleží na tom, či sú z blízkeho okolia postihnutej oblasti, alebo z iných častí Slovenska, z Česka a či z iných krajín. Hneď po hroznej udalosti začali ľudia zo všetkých kútov našej republiky i spoza hraníc vyjadrovať svoju účasť a spontánne posielali do Mesta Vysoké Tatry finančnú podporu. Neustále prichádzali aj ďalší dobrovoľníci na pomoc pri odstraňovaní následkov katastrofy. Aj vďaka nim sa podarilo, že v tom roku sa zimná sezóna začala v normálnom čase a bola dokonca úspešná. Sneh spomalil

práce a trochu zakryl rany na lesoch, ale odstraňovanie následkov katastrofy pokračovalo. Pokračovala však aj katastrofa v inej forme. V apríli 2005 nastalo jarné rojenie podkôrneho hmyzu. To je bežný úkaz, ibaže podmienky, do ktorých sa hmyz prebúdzal, boli pre chrobáky priam rajske, no pre stromy to bolo pokračovanie pekla. Lykožrút smrekový, lykožrút lesklý a drevokaz čiarkovaný pažravo napádajú aj zdravé jedince dospelých stromov. Premnoženie lykožrúta sa stalo trvajúcim kalamičným stavom po všetky roky od víchrice po súčasnosť. Aj les, ktorý odolal vetru, hynie pôsobením hmyzu. Jeho zelená farba sa mení na hnedú, mŕtve stromy postupne padajú. Podľa odborníkov sú napadnuté takmer všetky dospelé jedince smrekov, lenže hmyz sa vrhá aj na ostatné ihličnany. Pustil sa do borovíc, smrekovca a napáda už aj borovice limby. Či sa nepreorientuje aj na kosodrevinu, to si nikto netrúfa odhadnúť.

Prišiel ničivý máj 2014

Zhruba pol roka chýbalo do desaťročného výročia veternej kalamity, ktorá 19. novembra 2004 zničila väčšinu tatranského lesa, a zrazu sa ni-

Bol november 2004. Veterný kolos sa sformoval v Škandinávii a zasiahol veľkú časť Európy. Z Nemecka a Rakúska prešiel na Slovensko cez Karpatskú bránu pri Bratislave, preletel celé naše územie a zrazil sa s prúdom, ktorý zo severu od Poľska fúkal cez tatranské doliny na juh. V podvečer 19. novembra 2004 sa dva veterné prúdy zrazili na podhorí a zničili pásмо lesa od Podbanského po Tatranskú Kotlinu.

čivá sila prírody v polovici tohtoročného mája opäť ukázala vo svojej najhoršej forme. Výsledkom víchricy, ktorá spolu s ostrými búrkovými dažďami zbičovala nielen územie Tatranského národného parku, bolo to, že od Podbanského po Vyšné Hágy padla ďalšia časť smrekového lesa, ktorý prežil víchricu pred desaťročím. Navyše tentoraz vietor polámal či vytrhol z koreňov aj nový zmiešaný listnato-ihličnatý porast. Popadané stromy na Ceste SNP pre motorové vozidlá, ktorá lemuje naše veľhory cez jednotlivé osady Mesta Vysoké Tatry, a rovnako na trati Tatranskej elektrickej železnice znemožnili dopravu na dlhých štrnásť dní. Práce pri odstraňovaní kalamity bolo neúrekom, pracovníkov však málo. Kamióny naložené spracovanými kmeňmi stromov jazdili cez Tatry podobne ako pred desaťročím veľmi husto. Podobne husto lietali aj vrtuľníky monitorujúce rozsah škody nad Tatrami a príľahlým okolím. Mladé lesné porasty, ktoré vznikli po kalamite v roku 2004, boli teraz v oblasti Smokovcov poškodené na ploche približne tridsať hektárov. Situáciu priamo na území Tatranského národného parku zmonitorovali pracovníci rezortnej organizácie Ministerstva životného prostredia SR – Štátnej ochrany prírody SR a Správy TANAP-u. Minister životného prostredia Peter Žiga potvrdil, že súčasné škody najmä na turistických chodníkoch sú porovnateľné s ničivou kalamitou spre-

saťročia. „Čo sa týka škôd na turistických chodníkoch a cestách, sú porovnateľné s rokom 2004. Vyzerá to tak, že epicentrum kalamity bolo vo Vyšných Hágoch a to, čo ostalo z lesa po víchrici v roku 2004, bolo zničené a poškodené teraz. Táto veterná kalamita síce napáchala na porastoch menšie škody ako vtedy, podľa prvých odhadov to predstavovalo približne 80-tisíc metrov kubických, čo je asi stotisíc stromov, ale škody na turistických chodníkoch, cestách a možnostiach dopravy v rámci Tatier sú porovnateľné,“ vyhlásil minister a dodal, že v epicentre bola rýchlosť vetra porovnateľná s tou spreď desaťročia. V Tatrách bolo najvyššou prioritou aj v tohtoročnom máji čo najskoršie prerezanie a uvoľnenie neprejazdných ciest medzi Vyšnými Hágami, Štrbským Plesom a Podbanským. Cesta však nemohla byť sprejzdnaná pre verejnosť ešte ani po štrnástich dňoch.

Hory a (ne)činnosť ľudí

Príroda sa v novembri 2004 aj v máji 2014 riadne vyburila, ale po každej búrke sa vyjasní. Je zjavné, že pred desiatimi rokmi išlo o ťažké, no našťastie nie smrteľné zranenie Vysokých Tatier. Aj v tomto roku to bola hlboká nová rana pre naše veľhory. Jej liečenie si vyžiada desaťročia, no podľa odborníkov už nikdy nebudú také ako predtým. Či vôbec niekedy a ak áno, kedy sa tatranské lesy spamätajú z besnenia

vetrov a pažravosti lykožrúta, to je otázne. Zároveň sa máme pripraviť na to, že podobné kataklizmy sa budú opakovať aj v budúcnosti, pričom nikto nevie predpovedať, kedy sa udejú. Tatry neustále menia svoju tvár. Odstraňovanie polomov pokračuje, lesníci systematicky postupujú pri odvoze kalamitného dreva a čistení okolia chodníkov, čo bežní turisti môžu najlepšie vidieť na Podbanskom, pod Popradským plesom či v okolí Tatranskej Lomnice. Turistický ruch má počas hlavnej sezóny stúpajúcu krivku, návštevnosť hôr sa nezmenila k horšiemu, skôr naopak. Hotelieri občas znížia ceny ubytovania, lenže v porovnaní napríklad s cenami na chorvátskom pobreží Jadranu sú pre našinca stále pomerne vysoké. Lacné ubytovanie aj pre menej solventných návštevníkov je v Tatrách v podstate len málo dostupné. Preto mnohí Slováci chodia do týchto hôr „na otočku“, na jednodňovú turistiku. S prílivom či odlivom turistov napokon súvisí aj výstavba nových objektov, pričom paradoxne však ide najmä o pribúdanie drahých apartmánov.

Na pamätníku v Starom Smokovci, ktorý pripomína nielen prírodnú kataklizmu, ale aj pomoc od mnohých ľudí, čítame vetu: „Katastrofou nie je činnosť prírody, ale nečinnosť ľudí.“ Vo svetle mnohých súvislostí sa však žiada dodať, že niekedy môže byť väčšou katastrofou ako nečinnosť ľudí, ich neprimeraná, často aj škodlivá činnosť, po ktorej sú v Tatrách viditeľné stopy kdekolvek sa pohnete.

Roman KALISKÝ-HRONSKÝ
Foto: autor

Horúce leto v Terchovej

Keď počujeme Terchová, takmer každý si predstaví rázovitú obec v obľúbených krásnej malofatranskej prírode. Rodisko slávneho zbrojníckeho kapitána má však tento rok za sebou mimoriadne leto: plné tradičných podujatí s podtitulom výnimočné, ale aj nečakane dramatické okamihy. Aké by pre svojich rodákov a návštevníkov nevymyslel azda ani ďalší veľikán s terchovskými koreňmi, knihovník cisárovnej Márie Terézie Adam František Kollár...

Na začiatku Cyrilo-metodské dni

Aj v tomto roku sa Sviatok vierozvestcov sv. Cyrila a Metoda na viacerých miestach Slovenska niesol v znamení pripomenutia si týchto osobností a ich prínosu. Najtradičnejšie podujatie sa opäť konalo v Terchovej, kde sa v dňoch 3. až 6. júla uskutočnil už jubilejný 25. ročník Cyrilo-metodských dní. Úspešné podujatie vyvrcholilo v nedeľu galakonzertom v priestoroch najväčšieho slovenského chrámu zasväteného solúnskym bratom. O symbolickú bodku sa postaral aj spevácky zbor martinských madrigalistov Cantica Collegium Musicum, ktorý spolu so Žilinským zmiešaným zborom a viacerými operným sólistami v sprievode Štátneho komorného orchestra zo Žiliny predniesol Mozartovu 16. korunovačnú omšu. Keď som ju počúval s privretými očami, miestami som počul hrmenie živlov. To som ešte netušil, že moje „vnútorné ucho“ sa rozozvučalo akousi predtuchou... Na margo štvrtstoročnice riaditeľ tunajšieho MKS Rudolf Patrňiak povedal: „*Je množstvo podujatí, ale tých, ktoré majú zmysel a obhacujú človeka, je veľmi málo. Odkaz Cyrila*

a Metoda sa snažíme naplniť v plnom rozsahu – viera, vzdelanie, kultúra.“ Treba pripomenúť, že Terchová bola v roku 1990 prvým miestom na Slovensku (i vo vtedajšej federácii), kde sa konalo podujatie reflektujúce nadčasový odkaz misie solúnskych bratov. Organizátori aj v tomto roku pripravili dôstojný a zároveň dostatočne atraktívny program. V ňom popri najsilnejšom duchovnom pilieri opreli ich pomyselnú stavbu o ďalšie hudobné vystúpenia, výstavy, ale aj slávnostné odovzdanie ikon sv. Klimenta a Nauma zástupcami macedónskeho mesta Ochrid. Cyrilo-metodské dni sa úspešne skončili a keď som sa s organizátormi lúčil, boli unavení a hovorili, že si musia trochu oddýchnuť, lebo už na dvere klopú Jánošíkove dni. To sme netušili – napriek onomu „vnútornému uchu“ –, čo sa blíži od kopcov Malej Fatry...

Osudný pondelkový podvečer

V obci Mojš, na ceste medzi Žilinou a Terchovou, mladá učiteľka Katarína zistila, že jej v noci prasklo zrkadlo. Nebola poverčivá, no stará mať jej rozprávala, že sa vtedy vraj

stane nešťastie. Katarína zobrala mobil a obvolala časť rodiny, aby si v ten deň všetci dávali pozor, určite viac ako inokedy. Bolo ráno, pondelok 21. júla 2014... Dovolenkujúca dvojica starších manželov zo Štúrova sa sní v Snilovskom sedle. Vyvezli sa lanovkou na Chleb a spokojne hľadajú na krásu okolo seba. Manželka však pravidelne sleduje predpovede počasia a včera večer hlásili zvýšené riziko poobedných búrok. Posúri manžela, zdvihnú sa a spúšťajú sa k údolnej stanici lanovej dráhy. Keď sa k nej blížila, už prší a závesy dažďa hustnú. Akoby neviditeľné tkáčky tam hore ktosi v ich mokrej práci naháňal... Usmievavá pani v oravskom kroji na parkovisku v uzávere doliny Vrátna ponúka lákavo voňajúce korbáčiky. To však len do času, keď sa spoza mohutných pliec Chlebu vynoria ešte mohutnejšie plecia čierneho mraku, ktorý pred sebou tisne prívál vody sprevádzaný hrmením a obzor párajú nožnice bleskov. Zrazu sa zovšadiaľ valí mútna voda, ťažké lepkavé blato a hromady ostrých skál hrmocú ako dračie zuby. Ani nevie, ako sa z toho besnejúceho virvaru dostane. Potom už iba bezmocne hľadá ako ten divý múl spolu s ostatnými zaparkovanými autami hrabivými prstami berie zelené osobné auto, čo si požičala od dcéry. Je stále ten istý pondelok 21. júla 2014 podvečer a v doline Vrátna nad Terchovou sa začali odohrávať nečakané deje... Tri z množstva skutočných príbehov súvisiacich so začiatkom prírodnej katastrofy, ktorá mala zlé následky. Ako to však vlastne bolo na začiatku a čo nasledovalo v najbližších hodinách a dňoch?!

Galakonzert Cyrilo-metodských dní

Našťastie bez obetí!

Už v podvečerných hodinách sa v médiách objavujú flešové správy: „Popoludní zasiahla sever Slovenska silná búrka. Voda napáchala škody predovšetkým v Žiline a okolitých obciach, na Kysuciach a Orave. Storočnú vodu hlásili z Terchovej. Prívalový dážď a rozbúrený potok na viacerých miestach podmyli jedinou prístupovú cestu do doliny, voda vytrhla kusy asfaltu a spolu s bahnom a kameňmi strhla aj zaparkované autá...“ Za týmito vetami sa skrýva dramatický dej i osudy. Vzápätí zasahovali záchranári Horskej záchrannej služby, pretože po silnej búrke s množstvom prívalových zrážok v chate Vrátna ostalo uväznených 67 turistov aj s personálom a prístupová cesta bola na viacerých miestach zaplavená alebo strhnutá. „Pod chatou vo Vrátnej doline je zhrnutý kopec áut, ktoré strhla lavína bahna. Odtrhla sa asi časť kopcov Hromové a Steny,“ aktuálne hovoril predseda Združenia turizmu Terchová Jozef Mičo. V tiesni sa ocitlo aj 55 turistov na hornej stanici lanovky pod Chlebom. Záchranárom sa podarilo v neskorých večerných hodinách všetkých uviaznutých dostať do bezpečia. Záchranári neodporúčali do odvolania návštevu Vrátnej a okolitého územia, polícia celú lokalitu spolu so záchranármi prehľadávala, úrazy ani obeť, našťastie, nehlásila. V Terchovej boli obmedzené dodávky pitnej vody pre poškodený vodný zdroj Krivánska Rizňa, v častiach Biely Potok, Solisko a Nižní Berešovia. Obyvatelia Horného konca tiež neobišli takpovediac nasucho, zatopilo im domy, aj na dvory sa dovalili veľké nánosy blata. Prívalová vlna zanechala za sebou obrovskú spúšť, kompletne zničila cestu od spodnej stanice sedačkovej lanovky do Terchovej. Cesta je na určitých miestach podmytá, voda vytrhala kusy asfaltu a spolu s bahnom a kameňmi strhla aj zaparkované autá. Stovka hasičov a tridsiatka horských záchranárov skúma vraky áut, aby sa presvedčili, že v nich nik nezostal...

Pomôžeme Vrátnej i Terchovej!

Čo bolo osudným, „spúšťačom“ tragických okamihov? Podľa údajov Slovenského hydrometeorologického ústavu na ploche asi štyri kilometre štvorcové napadlo za necelú hodinu a pol až 65 milimetrov zrážok. Na-

Skalná lavína vo Vrátnej

plnili sa prírodné rezervoáre na konci doliny Vrátna nad chatou a pod tlakom gravitácie sa zosunula pôda, čím vznikla prívalová vlna, ktorá sa prehnala celou dolinou. Ešte presnejšie, v časti Hromové sa podmáčal svah na zhruba 50 hektároch a zosunul sa. Urobil umelé jazero, ktoré sa naplnilo vodou a jeho pretrhnutím vznikla prívalová vlna. Zasiahla Jánošíkovu ulicu, centrum a časť obce Mlynec... Odborná analýza ukázala, že tragédiu nespôsobila priamo ľudská činnosť. Podobné zosuvy vznikajú pomerne bežne, ale problém Vrátnej tkvel najmä v tom, že zasiahlo veľkú oblasť. Všetko to majú za následok odtrhy, ktoré vznikli na odlišnom type hornín. Smutná rekapitulácia: storočná voda, strhnuté komunikácie (obnova päťkilometrového úseku potoka Varínka vo Vrátnej doline bude trvať mesiace a treba tak urobiť bez použitia betónáží, keďže ide o územie národného parku s tretím až piatym stupňom ochrany), zničená lanovka, zatopené chaty, odplavené autá a státisícové škody... Keď píšeme tieto riadky, odstraňovanie následkov úspešne pokračuje, aj vláda SR vyčlenila peniaze na pomoc. Pomôcť však môže aj každý z nás. Na verejnú zbierku, ktorú vyhlásila obec, vkladom alebo prevodom na číslo účtu 5060069774/0900 v Slovenskej sporiteľni, IBAN: SK9309000000005060069774, BIC: GIBASKBX, variabilný symbol 21072014, konštatný symbol 0308. Krásna, no katastrofou postihnutá príroda a dobrí ľudia žijúci v jej bezprostrednej blízkosti si pomoc určite zaslúžia.

V znamení UNESCO

„Podporte nás svojím príchodom, sme na vašu návštevu pripravení!“ – odkazovali Terchovcia v exponované júlové dni. Ani spomínané katastrofálne škody Terchovcov neodradili a tí odštartovali 52. ročník festivalu Jánošíkove dni podľa pôvodného itineráru a prakticky v plnom rozsahu. Terchová a jej najbližšie okolie sa opäť zaplnili tisíckami ľudí. Veď nielen „terchovský štátny sviatok“, ale aj návšteva nepoškodených turistických chodníkov boli príležitosťou, ako reálne pomôcť obci v (aktuálne takmer macošskom) objatí marlofatranskej prírody. Kľúčovým slovom bola uznávaná značka medzinárodnej kvality – UNESCO. „Terchovská muzika bola minulý

Terchovská muzika je v kultúrnom dedičstve ľudstva

rok zapísaná do zoznamu nehmotného kultúrneho dedičstva ľudstva UNESCO. A chceme, aby táto skutočnosť významne zarezovala. Sme hlboko presvedčení, že si to naša muzika a všetci jej interpreti počas takmer 140 rokov vývoja zaslúžia,“ zdôrazňoval šéfdramaturg Peter Cabadaj. Myšlienkou UNESCO boli prepojené aj tri galaprogramy: piatkový terchovský, sobotný medzinárodný a nedeľný krajský. A aby tento koberec držal pokope, silnou niťou ho pretkalo viacero účinkujúcich, ktorí majú významný podiel na úspechu terchovskej muziky. Prvý podvečer sa priamo v Terchovej všetci dozvedeli Ako sa terchovská muzika svetovou stala. Domácich muzikantov, spevákov a tanečníkov predstavil aj piatkový galaprogram Veruže mi zahraj terchovská muzika. V sobotu pribudla na priečelí kultúrneho domu busta Andreja Hlinku, dar Matice slovenskej pri príležitosti 150. výročia narodenia tejto osobnosti. Asi najviac ľudí prilákal večerný galaprogram s príznačným názvom UNESCO v Terchovej. Viazucemu sa k unikátnej hudobnej tradícii i jej zákonnitému oceneniu. Iba pripomenieme, že Terchovcia (a Slováci) totiž, priam ako mikulášsky darček, dostali 5. decembra 2013 správu z Baku. V tomto meste sedmička hudobníkov prevzala za mnohé generácie i súčasníkov od Medzivládneho výboru UNESCO na ochranu nehmotného kultúrneho dedičstva dnes zápis do Reprezentatívneho zoznamu nehmotného kultúrneho dedičstva ľudstva. Záverečný deň otvorila omša za nositeľov ľudových tradícií, nasledoval kónsky vozový sprievod (hoci na skrátenej trase), vystúpenia na pódiu pod sochou Juraja Jánošíka a bodkou bol program s názvom Prechádzky po kraji v amfiteátri. Opäť sa ukázalo, že Terchovcia ho dokážu uskutočniť aj vtedy, keď treba prekonať prekážky.

Igor VÁLEK
Foto: autor

ŽIVOT OTVORENÝCH

(IMRICH KRUŽLIAK OSLAVUJE STOROČNICU)

„Keď vystupujeme z čakárne dejín na nástupište sveta, rozhlíadnime sa, aby sme šli správnym smerom do nového času, v ktorom nás život bude stále vyzývať k najdôležitejšej úlohe – Zostaň človekom! A drž sa pravdy, lebo nakoniec len pravda, prísna, tvrdá a nepodplatná pravda ťa vyslobodí a zachráni.“

Citované slová z knihy *V čakárni dejín* (1999) výstižne charakterizujú optiku myšlienkového sveta a celoživotných osobnostných postojov ich autora, s ktorého menom sú neodmysliteľne spojené moderné kapitoly slovenských dejín 20. storočia. Mimochodom storočia, ktoré bolo iba o štrnásť rokov staršie ako on... Detvianský rodák Imrich Kružliak (8. 12. 1914) sa po absolvovaní gymnaziálnych štúdií v Kláštore pod Znievom zapísal na štúdium slavistiky, sociológie a dejín na Filozofickej fakulte UK, resp. na Slovenskej univerzite v Bratislave, ktoré úspešne završil v roku 1940 získaním doktorátu (za dizertačnú prácu *Vznik a vývoj kresťanstva do Milánskeho ediktu*). Ako agilný vysokoškolák bol tajomníkom a podpredsedom Ústredia slovenského katolíckeho študentstva, predsedom spolku poslucháčov filozofie Ľudovít Štúr, pokladníkom klubu akademikov Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSLS)... Publicistické príspevky, ako aj literárne texty od študentských čias uverejňoval vo viacerých súvekových novinách a časopisoch (*Rozvoj, Slovák, Slovenská pravda, Národné noviny, Katolícke noviny, Napred, Slovenská liga* a iné).

V nemilosti partizánov i gestapa

Od roku 1938 pracoval ako organizačný a literárny tajomník Slovenskej ligy (SL); okrem iného redigoval jej rovnomenný časopis, z ktorého urobil reprezentačné periodikum. Začiatkom roka 1941 sa stal prednostom kultúrno-propagačného oddelenia generálneho sekretariátu HSLS, 17. apríla 1942 ho prezident Slovenskej republiky Jozef Tiso menoval do funkcie vedúceho Úradu slovenskej tlače, ktorú vykonával vyše roka. Na jar 1943 sa vrátil do SL a stal sa jej generálnym tajomníkom. Po bombardovaní Bratislavy vystaňoval v lete 1944 SL a jej archív do turčianskej obce Mošovce, kde ho zastihlo povstanie. Počas SNP pôsobil ako narukovaný vojak v redakciách *Bojovníka* a *Národných novín*, pričom ho partizáni za vyhranené postoje uväznili. Vzápätí po potlačení SNP vydalo na Kružliaka zatykač gestapo... Hneď po vojne rezolútne odmietol ponuku, aby prevzal vedenie komunistického denníka *Pravda*. Od októbra 1945 pracoval opätovne v redakcii *Národných novín* a popri tom sa angažoval na prípravách založenia *Kresťan-*

Detvianský rodák a nútený svetobežník – Imrich Kružliak

sko-republikánskej strany, pre ktorú ako spoluautor vypracoval politický program (strana napokon nevznikla). Z poverenia arcibiskupa Karola Kmeťka sa stal jedným z hlavných organizátorov kampane Demokratickej strany (DS) v parlamentných voľbách v roku 1946. Po veľkom víťazstve tejto strany na Slovensku sa stal tajomníkom povereníka Kornela Fila. V septembri 1947 ho v dôsledku štvavej komunistickej kampane proti slovenským katolíckym aktivistom v DS (tzv. sprisahanie proti republike) zatkli a následne mučili s ostrou výčitkou – „*dávali sme vám šancu, teraz trpte*“... Na Silvestra 1949, pod hrozbou nového žalárovania, emigroval do Rakúska a potom do Nemecka, kde bol dlhé roky redaktorom, neskôr šéfredaktorom slovenského kultúrneho vysielania *Rádia Slobodná Európa* (1951 – 1980).

Širokospektrálna exilová činnosť

Od januára 1972 viedol ako šéfredaktor nezávislý časopis *Horizont*, ktorý patril spolu so štvrtročným *Most* medzi naše najvýznamnejšie exilové periodiká. *Horizont* vychádzal pôvodne ako mesačník, neskôr (od roku 1976) zmenil periodicitu na dvojtýždenník. Zaujímavosťou je, že mal dvoch šéfredaktorov – I. Kružliaka a Jozefa Špetka. Časopis mal vybudovanú funkčnú sieť stabilných spolupracovníkov z USA (J. Staško, A. Gundová-Jergová), Francúzska (R. Aigner), Anglicka (I. Štípal) a Austrálie (J. Virsik). Na svojich strán-

kach pravidelne venoval pozornosť aktuálnym literárnym, kultúrnym i politickým témam, priňášal rozhovory s poprednými exilovými tvorcami, recenzie najnovších knižných publikácií a glosoval spoločenské dianie na Slovensku i vo svete. V rokoch 1970 – 1988 bol Kružliak predsedom kultúrnej komisie a výkonným podpredsedom Svetového kongresu Slovákov, od roku 1987 predsedom Spolku slovenských spisovateľov a umelcov v zahraničí (dodnes je čestným predsedom tohto spolku); bol tiež členom exilového PEN klubu. Ako publicista, esejista a básnik dlhé roky spolupracoval s mnohými krajskými periodikami v Európe i zámorí. Osobitne treba pripomenúť časopis *Most*, kde uverejnil viacero analytických literárnych a kultúrnych štúdií – *Písomné a výtvarné prejavy cyrilometodského kultu u Slovákov, Štvrtstoročie slovenskej kultúry (1945 – 1970), Žaloby slovenských spisovateľov, Domov bol jeho vesmírom (o J. C. Hronskom), Básnik národa (o A. Žarnovovi), Spev medzi vlnami (o poézii M. Šprinca), Vrchol slovenskej modernej poézie (o tvorbe V. Beniaka), Dilongov vstup do poézie, Urbanova slovenská sága* a ďalšie.

V roku 1955 vydal vlastným nákladom verše väznených slovenských básnikov, prepašované zo žalárov (*Modlitby v putách*). Kniha *Živé stopy* (1975) je zostavená z literárno-historických, kritických, esejistických a biografických príspevkov, ktoré autor systematicky uverejňoval v exilových časopisoch, zborníkoch a almanachoch. Iný výber z jeho esejistiky a publicistiky vyšiel v už spomínanej publikácii *V čakárni dejín*. Pamiatke výtvarníka Martina Benku venoval ako zostavovateľ knihu *Rekviem za maliara* (1972). V roku 1984 editoval zborník referátov z medzinárodnej konferencie v Mníchove *Mier v slobode pre Európu*. Spoločne s Jánom Okálom pripravil na vydanie knihu *Svedectvo jednej generácie* (1990), ktorá sa vracia k predchádzajúcemu historickému vývinu. Zvlášť cenné sú profily osobností formujúcich tento vývin. Z Kružliakovej prekladateľskej činnosti si zasluhuje pozornosť najmä preklad maďarskej, poľskej a ruskej poézie politického odmäku *Podaj nám ruku, Európa!* (1957). Po roku 2000 mu na Slovensku vyšli knižne výber z publicistickej tvorby *Útek z ties-*

DVERÍ

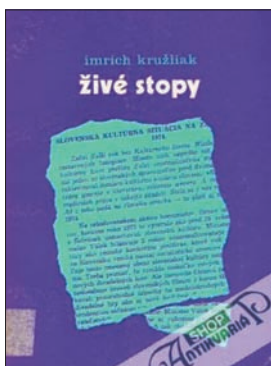
ne – v tóni dvoch totalít a štúdia Cyrilo-metodský kult u Slovákov (obidve 2003). Ako básnik používal pseudonym Marián Žiar. V jedinej vydanéj zbierke veršov Piesne a smútky (1974) rekapituluje uplynulých 25 rokov vlastnej exilovej odysey. Vzdáva hold významným osobnostiam slovenskej literatúry a kultúry, zamýšľa sa nad pulzovaním času a hľadá odpovede na zložité otázky doby. Rezolútne napríklad odmietol inváziu vojsk Varšavskej zmluvy do ČSSR 21. 8. 1968: „S dupotom ťažkých nôh dvíha sa tmavá noc, /ktože nám svetlá dá, kto príde na pomoc? /Sami sme, so svojou pravdou sami, /to ja náš kapitál – a to je naša moc. /Iba tá jediná ide nám na pomoc.“

Dlhoročnú záslužnú všestrannú činnosť I. Kružliaka na poli rozvoja slovenského života v slobodnom svete ocenil aj Svetový kongres Slovákov, ktorý mu udelil svoje najvyššie vyznamenanie. Priestorové dôvody neumožňujú širšie sa rozpisovať o všetkých mnohorozmerných aktivitách tohto charizmatického a nesmierne činorodého človeka. Za zmienku však určite stojí Kružliakovo angažovanie sa v Matici slovenskej v 90. rokoch minulého storočia, dlhodobá spolupráca s jej Slovenskými národnými novinami i magazínom Slovensko.

Na záver pripojíme ešte jednu Kružliakovu myšlienku z roku 1999: „Objektívna situácia je taká, že musíme ísť so svetom. Nemôžeme viac vstúpiť do nacionálneho izolacionizmu, musíme ísť s Európou a so sebou, lebo tam je naša budúcnosť. Chceme mať život otvorených dverí.“ Vývoj dal najstaršiemu slovenskému spisovateľovi za pravdu a my Imrichovi Kružliakovi úprimne vinšujeme k jeho ťažko uveriteľnému 100. výročiu narodenia dobré zdravie a neutíchajúci životný optimizmus. Ad multos annos, vzácny náš jubilant a priateľ!

Peter CABADAJ

Foto: archív autora a Igor VÁLEK

VZÁČNE SLOVO

Po prvý raz som vzáčne slovo „zvrchovanosť“ počul vysloviť Romana Kaliského, ale bál som sa spýtať, čo jeho obsah znamená. Náhle toto slovo začali čoraz viac používať aj využívať právnici, osobitne tí sympatizujúci s Maticou slovenskou: doc. Ján Cuper a prof. Jozef Prusák. Najmä vtedy, keď obaja napísali matičný jazykový zákon v jeseni 1990. Nazrel som do múdrej knihy, do Slovníka slovenského jazyka (Veda, 1965), kde sa píše: „zvrchovanosť je 1. najvyššia, zvrchovaná moc, suverenita, nezávislosť, samostatnosť“.

Bol som z tých šťastných, spoločne s Petrom Štrelingerom, R. Kaliským, Ivanom Hudecom a Dušanom Mikolajom, čo sme stáli v centre diania za slovenskú zvrchovanosť. Dielňou kovania tejto myšlienky, idey budúceho suverénneho štátu bola redakcia Slovenských národných novín na Františkánskej ulici č. 2 v Bratislave, kde treba osadiť pamätnú tabuľku, lebo toto je pamätné miesto modernej slovenskej histórie. Obsah a význam slova „zvrchovanosť“ začal silnieť na jeseň 1991, keď 19. 9. 1991 vystúpili M. Kňazko a M. Kováč na Námestí SNP. Vznikol výbor Za zvrchovanosť Slovenska, v ktorom boli R. Kaliský, Š. Kvietik, M. Kňazko, V. Hornáček, J. Ferko, J. Cuper a ďalší. Celý uvedomovací proces sa dial osobitne na pôde Matice, nad Kláštorňou vinárňou. Sídliť sa strategicky, v samučíkom centre hlavného mesta, odkiaľ bolo na Námestí SNP tristo metrov! Pamätám sa najmä na čas celoslovenských matičných zhromaždení, ktoré sme do Bratislavy zvoľávali, keď Ľ. Černák dal pre ľudí zdarma autobusy. Taký bol najmä 11. marec 1992, keď to už vrelo a cesta k zvrchovanosti bola nezvratná... Nehynúcu zásluhu na tom má poslanec vtedajšieho Federálneho zhromaždenia Ján Smolec. Výrazne pomohol hlas podpredsedu SNR historika Milana Zemka, ktorý hlasoval tak, že celý proces v pomere 10 : 10 svojím hlasom zablokoval. Prišli júňové voľby a slovenský zážrak bol na svete. Už počas leta Cuper, Prusák, Fogaš, Sečanský, Gašparovič a ďalší, spolu s Hudecom, pracovali na texte Deklarácie o zvrchova-

nosti SR. Konečne prišiel 17. júl 1992. Bol od rána nádherný letný deň s vysokým modrým letným nebom. Sedeli sme v slávnostných oblekoch so Štrelingerom na balkóne v starej historickej budove SNR na Župnom námestí v Bratislave. Pred nami arcibiskup J. Sokol, vedľa nás spisovatelia Kaliský s Mináčom. Presne o 13:37 hod. V. Mečiar a I. Gašparovič zdvihli nad hlavy podpísanú a odhlasovanú Deklaráciu o zvrchovanosti Slovenskej republiky. Vtedy v hlavnom meste SR v Bratislave zazvonil jediný zvon na Radničnej veži. (Ináč, muža z Mestského múzea, ktorý zvonil na slávu slovenskej zvrchovanosti, primátor Peter Kresánek prepustil z práce. Aj to je slovenská skutočnosť!) Na balkóne SNR sa už pripíjalo Karpatským brandy, my so Štrelingerom sme mali svoje povinnosti. Vycestovať do Strednej Európy v Kremnických Baniach ku Kostolu svätého Jána, kde sa už hotovala vatra zvrchovanosti a priamy televízny prenos... Rečníkmi boli R. Kováč, A. M. Húska a Ľ. Černák... Najlepší prejav však vystrúhal náš „kráľ a pán“, reportér R. Kaliský, ktorý, parafrázujúc, povedal spontánne asi toto: „Keď som sem do Strednej Európy, ku Kostolu sv. Jána v Kremnických Baniach, ako toto miesto pomenovali Kočtúch, Machala a Štrelinger, cestoval autom ministra financií Júliusa Tótha, počúval som z federálnej Hviezdy smútočnú hudbu. Hrali Valčík na rozlúčenou. To sa práve vzdal prezidentovania Václav Havel. Kým Praha smúti a púšťa v rádiu takmer zádušné melódie, pozrite sa na seba, Slovenky a Slováci. Tu je rozradostený, nadšený dav. Sme konečne slobodní a zvrchovaní. Tak a teraz nech príde najmä slobodná a demokratická Slovenská republika!“ Viem, že zarecitoval ešte nejaké verše z Emila B. Lukáča a večer sme zapálili vatru zvrchovanosti. Podával som fakľu, som teda vlastne „historická postava“. Keď oheň vatry vyletel k nebesiam, vedel som, že to je ten oheň nebeskej spásy slobody slovenského národa. Slováci, sme slobodný národ!

Drahošlav MACHALA

VODCA A AKTÉR

Výrazná osobnosť verejného života - Anton Blaha

Jediná sféra, kde sa po Stalinovej a Gottwaldovej smrti prejavil akýsi pohyb, boli vysoké školy. Preto aj epicentrom študentskej vzbury na začiatku roka 1956 bol práve internát na Suvorovovej (dnes Dobrovičovej) ulici v Bratislave. Od jesene 1953 bolo badať oživovanie študentských aktivít. K Lúčnici pribudol Vysokoškolský umelecký súbor na čele s prof. Haluzickým, na Filozofickej fakulte UK si založili Krúžok mladých autorov – mnohí sa neskôr vypracovali medzi špičku literárnej tvorby a kritiky (Štefan Drug, Michal Gárik, Július Noge, Mišo Kováč, Vladimír Petrík, Pavol Števec, Milan Hamada, Ján Beňo, Jozef Bob, Ján Majerník, Ján Lenčo, Michal Nadubinský). Do krúžku prichádzali aj ich profesori, ktorí tu mohli slobodnejšie hovoriť ako za katedrou – Andrej Mráz, Miloš Tomčík, Ján Števec a iní... Umelecké súbory vznikli aj na technike, ekonómii, v Prešove sa zrodilo študentské divadlo malých foriem... Vznikla pôda, na ktorej mohli študenti vyjadriť svoju nespokojnosť so stavom štúdia, nedôstojným ubytovaním, s presilou výučby marxizmu-leninizmu a stavom občianskej slobody. Rozbuškou v situácii sa stal rozkaz ministra národnej obrany Alexeja Čepičku, ktorým sa rušili vojenské katedry na vysokých školách a vojenská príprava vysokoškolákov. Dovtedy mali vysokoškooláci výhodu: vojenská príprava počas štúdia (osem hodín týždenne) a dve mesačné sústredenia vo vojenských priesto-

roch im umožnili absolvovať prezenčnú službu po skončení školy za pol roka (namiesto dvoch až troch rokov) a ísť do zálohy ako dôstojníci. A tu zrazu absolventi humanitných vysokých škôl museli nastúpiť na riadnu prezenčnú službu, bez hodnosti, nanajvýš s ašpirantskými pásikmi, aby po poddôstojníckej škole získali hodnosť desiatnika. Dokonca aj tým, čo mali počas štúdia vojenskú prípravu, sa za každý rok odrátal iba mesiac z budúcej prezenčnej služby. Koho nepovolali do armády hneď po promóciách, ale až v nasledujúcom roku (a tých boli tisíce), toho zastihla v lete 1962, pred odchodom do civilu, kubánska kríza – a slúžil dvadsaťpäť mesiacov. Do života vstupoval ako dvadsaťosemročný. Ani to ešte nestačilo. Štúdium sa o rok predĺžilo, obyčajne zo štyroch na päť, na medicíne a architektúre z piatich na šesť rokov. Lahko sme si vyrátali: od nás o rok starší kolegovia urobili vysokú školu aj s vojenčinou za štyri roky, my sme na to potrebovali už sedem! Zo dňa na deň. Nespravodlivosť sa zväčšila aj tým, že z nariadenia vynechali vysoké školy technické, lebo v priemysle, stavebníctve a doprave chýbali kvalifikovaní pracovníci, a tie odbory, v ktorých hrozila feminizácia (učiteľstvo, medicína, farmácia). Aby na ne prilákali viac chlapcov, ponechali im vojenskú prípravu po starom. V očiach podráždeného študentstva neprávosť nad neprávosť. Výsledok: vzbura. V nej je akýmsi vodcom

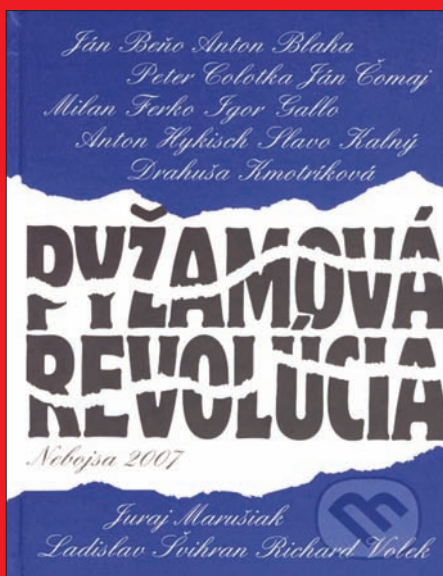
Nemám v úmysle analyzovať politickú situáciu v Československu opísaných dejov, ale pár slov – na lepšie pochopenie – napísať treba... Vtedajšia politika bola úplne viazaná na Moskvu, ale v dogmatickom poňímaní tzv. triedneho boja sme boli ešte dôslednejší, akoby naši činitelia chceli Kremľu dokázať svoju oddanosť. Hoci už uplynuli tri roky od smrti Stalina i Gottwalda a v Sovietskom zväze sa ľudia vracali z gulagov, u nás sa práve v roku 1956 začalo nové kolo procesov (napríklad s pripravovateľmi prvej slovenskej všeobecnej encyklopédie – Alexander Hirner a spol.)...

poslucháč 3. ročníka Právnickej fakulty Univerzity Komenského Tóna Blaha.

Za petíciu na „prevýchovu“

Anton Blaha bol typ, čo má širokú paletu záujmov, a hovorí sa mu aj „otvorená hlava“. Na gymnáziu bol protagonistom ochotníckeho divadla v Čadci, v knižnici najčastejším návštevníkom, na fakulte živé striebro a príkladný študent. Správu o zrušení vojenskej prípravy a predĺžení vojenskej služby na vysokoškolskom internáte „Suvorák“ sme sa dozvedeli večer 17. januára 1956 a bleskovo sa rozšírila. Na druhý deň sme mali mať vojenskú prípravu, takže si chalani čistili na chodbách baganče a zelené montérky – naše vtedajšie uniformy. Nadávanie prerástlo do recesie. Jano Beňo zaspieval bleskovo vymyslenú parafrázu na ľudovú pieseň *Keď nás na tú vojnu brali...: „Keď nás na vysokú brali,/ všetko nám sľubovali,/ vojny štyri roky/ a diplom do ruky,/ teraz nás oklamali...“* O desiatej už spieval celý internát a dav študentov v pyžamách a teplákoch sa zhromaždil v jedálni. Matej Lúčan, vtedy vedúci oddelenia propagandy a agitácie na ÚV KSS a budúci poverenik školstva, označil o deň neskôr tých, čo spievali, za „organizátorov odporu proti strane a komunizmu“. V tom čase nebezpečné obvinenie. Búrlivá diskusia študentov v pyžamách vyústila do požiadavky prijať rezolúciu, ktorá bude

PYŽAMOVEJ REVOLÚCIE

trvať na zrušení rozkazu ministra obrany. Ozvali sa aj hlasy, ktoré prekročili hranicu témy: upozornili rektora na nízku úroveň výučby marxizmu-leninizmu, prečo sa na záver rozhlasového vysielania hrá sovietska hymna, keď nie sme republikou ZSSR... Jediný racionálny krok vykonal Anton Blaha, ktorý na mieste sformuloval petíciu prezidentovi ČSR, v ktorej zástupcovia slovenských študentov zhromaždených v noci zo 17. na 18. januára 1956 žiadajú zrušiť rozkaz ministra obrany Čepičku. Na druhý deň sa stala nielen predmetom tvrdej kritiky vedenia právnickej fakulty voči signatárom, ale aj príčinou, prečo poslucháča Blahu vyhodili z fakulty aj internátu a len vďaka JUDr. Petrovi Colotkovi, ktorý bol v tom čase iba asistentom na fakulte, ale už predsedom Univerzitného výboru KSS, sa mohol Anton – po ročnej „prevýchove medzi robotníckou triedou“ dostať späť na štúdiá. Pravdaže, v tom čase a pre mladého človeka, plného ideálov, to nebolo ani zďaleka také jednoduché, ako sa dnes o tom píše. A určite nie pre jeho strýčka Vincka a tetu Joju, ktorí sa o neho po strate rodičov v detstve roky obetavo starali.

Anton Blaha uprostred

Moc reagovala represiami. Veľa vysokoškôľakov predvolali na výsluchy ŠtB, medzi nimi aj budúcich spisovateľov Jána Beňa a Jána Johanidesa. Komunistická moc sa rozhodla proti študentom zakročiť a potrestať ich. Nepovažovala však za potrebné na „pyžamovú revolúciu“ zareagovať prostredníctvom tlače, aby izolovanú udalosť nespropagovala. V marci 1956 na zasadnutí výboru KSS hlasovali za vylúčenie Jána Beňa ako kandidáta na člena KSS len piati členovia, ale o mesiac neskôr, na dôkladnejšie pripravenom zasadnutí,

Beňa už z kandidátstva na členstvo v KSS vylúčili. „Potom nás, vodcov vzbury, volali na dekanát, kde sedela komisia, čo mala rozhodnúť o našom ďalšom osude,“ informuje nás dnes známa právnička JUDr. D. Kmotríková. „Sedela som na chodbe a bola som zúfalá. Vtedy sa pri mne zastavil asistent Colotka a potichu mi povedal: ‚Neboj sa, voľajako to urobíme, len im tam povedz, že si konala z nerozvážnosti.‘ Poslúchla som ho, kvôli otcovi. Spolužiaka Tóna Blahu navrhli vylúčiť zo Zväzu mládeže. Vedeli sme, že ak ho vylúčia z ČSM, vyhodia ho aj z fakulty. Každý bol však potentočkováný. Všetci hlasovali za vylúčenie z ČSM. Len traja sme sa osmelili zdržať hlasovania...“

Veľa študentov vyhodili. Niektorí sa mohli vrátiť, keď sa „prevychovali“ v robotníckych povolaniach. V študentskom svete naďalej vrelo, prijímali sa rezolúcie, už aj politického charakteru... Tieto riadky sú svedectvom, že vývoj socializmu sa nedial bez protestu, že demokratizačný proces, ktorý vrcholil Dubčekovou snahou o socializmus s ľudskou tvárou, mal prehistóriu. Prezerám si mená aktérov: Marína Čeretková-Gáľlová, Ján Beňa, Jozef Jablonický, Jozef Vladár, Ján Johanides, Rudolf Olšínský, Milan Ferko, Igor Gallo, Anton Hykisch, Slavo Kalný, Ladislav Švihran a veľa. Anton Blaha uprostred.

Teraz má Tóno osemdesiat rokov. Tak mu želajme, ako sa právnikovi patrí: Multos annos, Antonius!

Ku gratulácii sa pridáva i magazín SLOVENSKO a tak trochu netradične – za osobnou spomienkou spisovateľa a publicistu Čomaja – prikladáme pohľad aspoň na pár mílnikov na ceste JUDr. Antona Blahu, CSc. Narodil sa 22. 4. 1934 v Čadci, v jej prímestskej časti Kyska, študoval na gymnáziu v Žiline a v Čad-

ci. Právo – po opisovaných perzekúciách a nútenej ročnej práci prístavného robotníka – ukončil na Právnickej fakulte UK v Bratislave v r. 1959, kde bol v šk. roku 1953/54 ocenený ako najlepší študent. Nastúpil do advokácie, počas praxe prednášal na PF UK (tu r. 1982 ukončil externú ašpirantúru) a Ekonomickej univerzite. Ako spoluautor vysokoškolských učebníc sa podieľal na vytvorení prvej učebnice pracovného práva na Slovensku! Konferencia advokátov ho v r. 1990 znova zvolila za predsedu, presadil schválenie vládneho návrhu zákona o súkromnej advokácii; stal sa prvým predsedom Slovenskej advokátskej komory; zakladateľom a predsedom Nadácie slovenskej advokácie. V r. 1993 spoluzaložil Kysuckú kultúrnu nadáciu v Bratislave. V roku 1996 mu udelili Pamätnú medailu PF UK v Bratislave. Popri odborných textoch a skriptách publikoval články, rozhovory s osobnosťami a eseje. Je spoluautorom knihy Osobnosti Kysúc (2004) a Pyžamová revolúcia (2007). Knižne vydal knihu literárnych esejí Nepíš to, otec (2009), Rád vám protirečím (2012) a knihu rozhovorov Rád sa pýtam, aj počúvam (2013) – s tromi prezidentmi republiky, ako aj s ďalšími významnými slovenskými osobnosťami... Tento významný advokát, pedagóg, kysucký lokálpatriot, filantrop, publicista a spisovateľ vo svojom doterajšom živote, naplnenom bohatým a presvedčivým dielom, dokázal veľa krát svoju osobnú zainteresovanosť za veci národné i verejné blaho (uložené tak trochu aj v jeho mene, nenadarmo platí to povestné „nomen omen“). Za všetko dobré, čo urobil, mu patrí úprimná vďaka a želanie všetkého dobrého do ďalších rokov života!

Ján ČOMAJ

Foto: Peter PROCHÁZKA
a archív Kysuckej kultúrnej nadácie

Dnes už nebohý znalec a priaznivec drotárstva Karol Guleja (vpravo) s Antonom Blahom pri udeľovaní Ceny K. Guleju

Celoživotná maľba Miroslava Cipára

Zrelý umelec a bytostný maliar – Miroslav Cipár

Miroslav Cipár bude mať čoskoro osemdesiat rokov. Narodil sa vo Vysokej nad Kysucou 8. januára 1935 a jeho nadchádzajúce životné jubileum v ročnom predstihu pripomínala Galéria mesta Bratislavy v priestoroch Pálfyho paláca. Na naše galerijné zvyklosti (a všeobecné praktiky v súčasnej kultúre) trvala nezvyčajne dlho – od druhej polovice novembra minulého až do polovice marca tohto roka – čo umožnilo aj vytrvalým záujemcom o výtvarné umenie a fanúšikom domácej výtvarnej scény uvedomiť si, že majú vlastne po prvý raz príležitosť dôverne spoznávať dielo zrelého umelca ako bytostného maliara.

Dovtedy o Cipárovi vedelo už niekoľko generácií rodín po celom Slovensku vďaka jeho ilustráciám. Osobitne ho vnímali prostredníctvom obrázkov v detských knihách vychádzajúcich vo vysokých nákladoch. Touto líniou sa stal známy aj vo svete vďaka svojej zakladateľskej, organizačnej a porotcovskej účasti na medzinárodnom Bienále ilustrácií konanom v Bratislave pod uznávanou značkou BIB. Mimochodom, na tomto svetovom podujatí venovanom tvorcom vizuálnej stránky kníh určeným prvej čitateľskej generácii získal roku 1973 Zlatú medailu BIB a kniha R. Jonssona Viking Vike bola zaradená medzi najkrajšie na svete. Ako pozorný vnímateľ slova ilustroval Miroslav Cipár aj viaceré myšlienkovito závažné diela klasickej literatúry. Významný v tejto oblasti jeho profesionálnej práce bol začiatok 70. rokov minulého storočia, keď pôsobil v New Delhi v Indii ako knižný expert. Osobitnú tvorivú stopu zanechal v grafických miniatúrach – značkách, logách, logotypoch významných inštitúcií a firiem. Tento záujem súbežne smeroval k sochárskym znakovým objektom a plastikám. A nezanedbateľné je povedzme jeho majstrovské uchopenie kaligrafického kumštu. Najmä prostredníctvom týchto tvorivých aktivít vnímala verejnosť Miroslava Cipára. Akosi bokom ostávalo to podstatné: že vyštudoval Vyššiu pedagogickú školu a po nej Vysokú školu vý-

tvárných umení v Bratislave, kde boli jeho profesormi maliar, grafik a ilustrátor Vincent Hložník, Dezider Millý a Peter Matejka s výrazne komornejšími maliarskymi prejavmi. Po absolvovaní školy celkom prirodzene nadväzoval na svoju študijnú základňu, no popri ňom na maliarsku scénu oveľa razantnejšie nastupovali viacerí jeho vrstovníci a po nich aj mladšie generácie. Nebyť výstavy v GMB, ďalej by sa obchádzala skutočnosť, že sa o ňom najmenej vie vlastne cez to podstatné – cez maľbu! Miroslav Cipár v nej vystúpil so svojho ateliéru do galerijných priestorov svojím priam bytostným umeleckým prejavom – totožným s nepredstieraným sústredením na prácu: potichu, skromne, a tak, akoby ho z nej nijako nemohol vyrušiť ani dovtedy nebývalý záujem televízie, rozhlasu, novinárov. Pravda, na veľkú prezentáciu svojich obrazov a sochárskych kompozícií v centre hlavného mesta Slovenskej republiky mal už predtým niekoľko nezanedbateľných príležitostí. Predovšetkým v rozľahlých výstavných priestoroch Danubiany v bratislavskej mestskej časti Čunovo. Samostatnú kapitolu tvoria pozvania vystavovať na jeho rodné Kysuce či do Žiliny, krajského sídla severozápadnej časti Slovenska či výstavy v zahraničí, kde získal za svoje obrazy niekoľko významných ocenení. No predsa len: až pri nateraz ostatnej prezentácii sme si uvedomili skutočnosť, ktorá akosi zaskočí povedzme maloverných faktom o zákonitom plynutí času. Už prešlo dobré polstoročie odvtedy, čo si absolvent bratislavskej výtvarnej akadémie začal slobodne maľovať (a to nerátame stredoškolské časy, keď si jeho talent všimol vnímavý profesor, kysucký sochár Stanislav Bíroš). Nepokúšajme sa nahmatávať dôkazy o tom, že Miroslav Cipár svoj výostne maliarsky program nikdy neprerušil. Nepotreboval ho verejne proklamovať, ani zdôvodňovať, prečo nebral štetec ako svoj každodenný nástroj. Nežiada sa pri tom odvolávať ani na jeho vek, ani pátrať uplynulými desaťročiami, keď sa o ňom ako o maliarovi písalo málo, alebo si klášt otázky, prečo maľba ostávala kdesi v úzadí jeho ateliéru a pred verejnosť prichádzal s výsledkami iných výtvarných žánrov.

„Ruku mi vedie vnútorná energia...“

Ak sme ochotní ešte veriť na nevyslovanú tajomstvá umenia, zaradíme medzi milé zázračnosti aj skutočnosť, že sme mali šťastie uzrieť aspoň kúšik z toho teraz, v zrelom veku umelca. A osobitne sa potešiť z jeho ne nápadného, ale vážne mysleného konštatovania, že cez svoju maľbu plánuje vydať ďalšie svedectvá o sebe, o svete okolo neho, o prežitom a zároveň očakávanom smerujúcom k bezprostrednej budúcnosti. Čo sa pri tomto podstatnom dá napísať na okraj viac ako stovky zväčša veľkoplošných obrazov a sochárskych artefaktov Miroslava Cipára vystavených v Galérii mesta Bratislavy? V ktorejkoľvek miestnosti Pálfyho paláca na Pan-

skej ulici sa návštevník pristavil, otváralo sa mu súbežne niekoľko podnetov. V jedinom diele sa zhmotňuje niekoľko tém, osobných príbehov aj rozvetvených záujmov autora, výrazne sa vynárajú celé jeho predchádzajúce tvorivé desaťročia. A ako to v dobrom umení býva, tie siahajú hlbšie do minulosti, smerujú aktívne k poznaniam a odkazom predkov, citlivo hmatajú k podvedomiu, ktoré nám napomáha osvietiť bohatosť aktívneho života. Kto má záujem dozvedieť sa konkrétne o osobnom živote Miroslava Cipára, určite si rád prečíta postrehy umelca, názory občana publikované v knihe *Počmáraný život*, ktorá je výsledkom jeho rozhovorov so zostavovateľkou Martinou Grochálovou. Ja som pri jednej prehliadke výstavy za kurátorského sprievodu Ivana Jančára – riaditeľa GMB a zároveň autora aktuálnej monografie *Miroslav Cipár Maľba – zaznamenal toto autorské vyjadrenie: „Knižná ilustrácia je k textu, ktoré mi dá vydavateľstvo a ja sa k nemu iba vyjadrujem, nech akokoľvek polemicky. Grafický dizajn, to je takisto podnietené zvonka. Dožívam objednávku a k nej sa vyjadrujem výtvarnými prostriedkami. Maľba, to je moja dávna túžba. Byť zvrchovaným tvorcom. Sám sa vyjadrujem k tomu, čo som si sám vymyslel. Teraz sa venujem už výhradne iba jej.“* Dodajme k tomu Cipárov extrakt uverejnený na skladačke k výstave: „*Ruku mi vedie nejaká silná vnútorná energia. Keď zoberiem do ruky štetec, už nad ním nevládnem.*“ Na obálke knižnej monografie je reprodukcia rozmernej maľby Viedenské zlaté. Autor ju dotoval rokmi 1999 až 2008, čo samo osebe nabáda uvažovať i pri iných obrazoch o čase, ktorý uplynie od prvého tvorivého podnetu po-

vedzme k aktu, keď sa dielo stáva majetkom významnej galérie. Alebo natrvalo ostáva v maliarovom ateliéri, lebo jeho tvorca je presvedčený o tom, že by jeho osobnú hodnotu nemohlo vyvážiť ani ono svetské „rydze zlato“. K osobitým úvahám zvädzajú samotné vrstvenia maliarskej hmoty, prekrývajúce na pôvodne nedotknutom podklade predchádzajúce motívy. Tie sa násobia informáciou, že pod takými nánosmi je niekde pri samom základe mladicka skica odsunutá niekam do úzadia. Aby v príhodnej chvíli vyvolala túžbu uchovať to pôvodné bez akejkolvek straty – ba znásobiť ho získanou skúsenosťou a zároveň odvahou pohnúť sa týmto činom významne ďalej.

Zázračný príbeh otca

Mne ako Kysučanovi sa žiadalo hľadať v plynutí času to tradičné. Čo pretrváva vďaka vernosti rodnému zázemiu a rodinným putám, ktoré pomáhajú človeku i potom, keď sa ocitne bez rodičovskej generácie a prichádza povinnosť postarať sa o svoje potomstvo. Ako sa to prejavuje vo výtvarnej tvorbe? V Cipárovej kresbe je to nezameniteľný „drotársky rukopis“, rytmické usporadúvanie motívických línií, aké zanechali kysuckí a bytčianski remeselníci pri zhotovovaní výrobkov z drôtu. Z najnovšieho obdobia tvorby je takým obraz Sem (2013). Je namaľovaný kombinovanou technikou na dreve širokom tri, vysokom dva metre, jeho téma vychádza z dôverne známeho prostredia a je násobená intímnou osobnou skúsenosťou autora v citlivom období detstva. Chlapec má desať rokov, do skončenia druhej svetovej vojny chýba doslova iba niekoľko dní, no ustupujúci fašisti a ich prísluhovači zanechávajú za sebou ďalšie zničené komunikácie, spálené domy, zabíjajú posledné nevinné obeť. Je dvadsiaty apríl 1945 a skupinka vojakov v osade Semeteš hromadne vraždí dvadsaťjeden mužov a mládencov, vypaľuje trinásť domov. Medzi postrieľanými ako zázrakom ostal nažive jediný – otec Miroslava Cipára Štefan. Odvtedy uplynulo takmer sedem desaťročí, kým maliar vytvoril synovské podobenstvo skrz prizmu umenia. Ak by sme si všimli hierarchiu v tomto tragickom príbehu, nijako sa v ňom nevyvíjajú zachránený. Pozícia syna a jeho etické životné postoje mu ani teraz nedovolili skonkrétniť túto udalosť z tohto zorného uhla. Ak sa zoznámime s týmto príbehom, posolstvo obrazu Sem vnímame predovšetkým ako vecnú a zároveň nadčasovú výpoveď. Miroslav Cipár často pracuje s písmom a so znakmi, teraz sa mu stali esteticky najprostejším a súčasne silným emotívnym vyjadrovacím prostriedkom. Letopočet masovej vraždy, kríže na hrobch obetí a v jednoliatom, akoby vzájomnom objímajúcom sa obklúčení menáa priezviská, ich vek. Niektorí neboli ešte dospelí. Príbeh zachráneného otca je utajený, a predsa zverejnený. Práve v mene autora obrazu.

Dušan MIKOLAJ, Foto: autor

PEVNÉ MOSTY KU

Je to tak, dobrá literatúra predstavuje pevný most, po ktorom prejdeme a na jeho druhej strane stojíme opäť na pevnej pôde. Poľská literatúra (o nás) konečne na Slovensku a naša úspešná v Poľsku. Pripomenutie si výročia dôležitej zložky spolkového života krajanov i pohľad na konkrétny osud emigrantky. To je flešové predznamenanie riadkov tejto dvojstrany.

Velký polský přítel Slovákov – Michał Jagiello

Slováci poľskými očami a Angelus k nám

Dlhoročné vzájomné literárne korelácie a súvislosti, zákonite vyplývajúce z blízkosti oboch národov a ich kultúr, mali aktuálne svoje potešiteľné a výrazne prejavy aj v jeseni tohto roku. Aj u nás, aj u našich severných susedov. V posledný septembrový deň sa v Krajskej knižnici v Žiline konala prezentácia knihy významného kultúrneho organizátora (istý čas napríklad aj námestníka ministra kultúry Poľskej republiky a generálneho riaditeľa Poľskej národnej knižnice vo Varšave) Michala Jagiella pod príznačným názvom *Slováci poľskými očami*. Ide o úspešné završenie projektu, na ktorý sme čakali veľmi dlho – a dočkali sme sa! Tento úprimný priateľ Slovákov, našej histórie, kultúry a hôr prináša na slovenský knižný trh v dvoch zväzkoch ojedinelé

svedectvo o tom, že Slováci sú pre Poliakov blízky národ. Nielen svojou príslušnosťou k etnickému spoločenstvu Slovanov, ale aj tým, že „*žijú pod Tatrami, ktoré nás viac spájajú, než oddeľujú*“. To sú už slová samotného autora, ktorý pridáva aj pozoruhodnú myšlienku, azda až jedno z kréd, čo ho viedli k zostaveniu knihy: „*Kniha je rozprávaním o istom období v dejinách poľskej inteligencie, pričom nie je zanedbateľná ani skutočnosť, že naše záujmy o Slovákov a Slovensko sú nezištné a nijako nezávisia na ostatných duálnych vzťahoch v krajinách Višegrádskej štvorky*“. M. Jagiello na viac ako 700 stranách (!) teda úspešne pátra po slovenských stopách. Začína prvými zmienkami v najstarších poľských dokumentoch a pokračuje až do konca 19. storočia, pričom sleduje stránky poľských časopisov i kníh a po-

zornosť upiera hlavne na publicistiku a beletriu ako najsmeroďajnejšie pramene. Kniha v preklade Tomasza J. Trancygiera vyšla vďaka spolufinancovaniu EÚ vo Zväzku Euroregion Tatry v Novom Targu. Predstavuje, popri iných aspektoch, veľmi dôležitý pramenný materiál a svedectvo o dobovom vnímaní nášho národa. Za veľkého záujmu domácich médií sa v sobotu 18. októbra 2014 v poľskom Wroclave uskutočnilo slávnostné odovzdávanie literárnych cien. Je mimoriadne potešiteľné, že celý slávnostný večer takpovediac ovládol slovenský spisovateľ. Čerstvý päťdesiatnik (16. 9. 1964) Pavol Rankov a jeho úspešná kniha *Stalo sa prvého septembra (alebo inokedy)*. Rankov sa stal držiteľom prestížnej literárnej ceny *Angelus*, ktorá je udeľovaná za najlepšiu knihu vydanú v uplynulom roku v poľskom jazyku. Hlavným organizátorom súťaže je spomínané poľské mesto. Porota zložená z popredných poľských literárnych kritikov, spisovateľov a prekladateľov už od roku 2006 každoročne vyberá z aktuálnej tvorby poľských autorov, ako aj z poľských prekladov diel spisovateľov z ďalších 20 krajín strednej a východnej Európy. Kniha nášho spisovateľa získala okrem spomínanej aj – v tomto roku premiérovu udeľovanú – Cenu čitateľov za víťazstvo v internetovom hlasovaní o najlepšiu knihu vydanú v poľštine v roku 2013. Do tretice, úspech uvedenej knihy bol završený cenou pre jej prekladateľa T. Grabinského za najlepší minuloročný knižný preklad do poľského jazyka. Knihu vydalo wroclavské vydavateľstvo Książkowe Klimaty. Ako nám povedal riaditeľ Slovenského inštitútu vo Varšave Milan Novotný: „*S týmto vydavateľstvom spolupracujeme dlhodobo. Od minuloročného vydania knihy v poľskom jazyku pripravilo s podporou nášho inštitútu niekoľko stretnutí P. Rankova s čitateľmi vo viacerých poľských mestách, ako aj „slovenské stánky“ v rámci najväčších poľských knižných veľtrhov v Krakove, vo Varšave aj vo Wroclave a poľsko-slovensko-české literárne prílohy v mienkotvorných poľských denníkoch a týždenníkoch.*“

Pár slov o autorovi a knihe. Pavol Rankov je oceňovaným autorom próz, spomenieme aspoň knihy *S odstupom času*, *My a Oni/Oni a My a V tesnej blízkosti*. Jeho román *Stalo sa prvého septembra...* okamžite po svojom vydaní (2008 a potom 2011) vyvolal pozitívny ohlas u kritiky (napr. finálová účasť v Anasoft litera 2009), ale aj u čitateľov. Na úspech knihy pohotovo reagovala aj dramaturgia Činohry SND v Bratislave a zaradila do svojho repertoáru jej voľnú autorskú divadelnú adaptáciu. Kniha je subjektívnym prerozprávaním pomerne dlhej historickej epochy Slo-

KRAJANOM A SPÄT

venska, počínajúc rokom 1938 a končiac rokom 1968. Nejde však o monumentálnu historickú fresku, ako by sa mohlo zdať, ale o intímny príbeh troch kamarátov (Petra, Jána a Gabriela) pochádzajúcich z Levíc. Z regiónu, v ktorom každý dejinný zvrät ovplyvnil zmenu mena či národnosti obyvateľov. Aj bez toho, aby sa pohli z „miesta činu“. Žiadna historická katastrofa, národnosť ani vierovznanie však nedokázali zničiť ich priateľstvo, aj keď stáli voči sebe ako rivali v tom najchlapskejšom boji. Títo traja sa totiž už 1. septembra 1938 stretnú na levickom kúpalisku, aby súťažili o lásku krásnej Márie. Ich súperenie o ňu (a nielen o ňu) pokračuje ďalších tridsať rokov. Potešiteľné je, že v súčasnosti sa pripravuje vydanie ďalšej Rankovovej prózy *Matky* v poľskom jazyku. Ešte potešiteľnejšia však je živá propagácia našej vlasti a jej knižnej kultúry v Poľsku. Tak ako sa o ňu stará aj Slovenský inštitút vo Varšave...

O krajanoch (nielen) pre krajanov

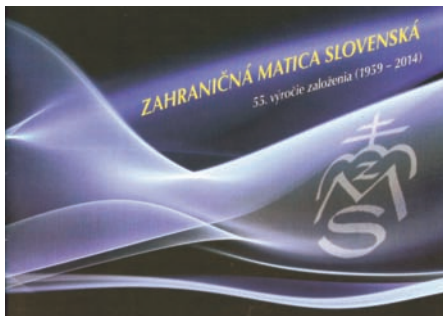
V kontexte diania na Slovensku a v „publikách“ zložitých súčasných matičných peripeťí takmer úplne zaniklo 55. výročie založenia *Zahraničnej Matice slovenskej*. Istú nápravu predstavuje vydanie bulletinu s totožným názvom (zostavil P. Cabadaj, vydala MS v Martine). V ňom znalec predmetného obdobia, editor a autor viacerých súvisiacich kníh dokumentárnym spôsobom (využívajúc historické pramene doma i vo svete aj vlastnú empiriu) prehľadne približuje spomínaný fenomén v dejinách krajanstva a inštitucionalizovaného spolkového života. Od okolností vzniku až po samotnú činnosť s prihlásením sa k odkazu J. C. Hronského...

V literatúre, ktorá približuje organizovanú kultúrnu činnosť emigrantov po roku 1945, sa uvádza, že Zahraničnú Maticu slovenskú (ZMS) založil J. C. Hronský 30. 8. 1959 v argentínskom mestečku Luján, za prítomnosti najvyššieho cirkevného hodnostára amerických Slovákov, opáta Teodora Kojiša a ďalších členov „starej matičnej gardy“... Treba uviesť, že myšlienka kontinuálne nadviazať na matičnú činnosť v exile vznikala už počas prvých dvoch rokov exulantského života v Ríme. Najväčšie predpoklady na vydavateľskú i kultúrnu činnosť mala v strediskách, ktoré mali už niekoľko desiatok rokov vytvorené kultúrne zázemie. Takýmto strediskom v USA bol Cleveland, kde sa vytvorilo kultúrne stredisko s knižnicou, dokumentáciou, archívom i vydavateľskými možnosťami. Nakoniec však okolnosti a vývoj situácie smerovali k tomu, že novým rodiskom matičného života sa stala argentínska pôda... Prvý ohlas ZMS prečítal Hronský v Buenos Aires na valnom zhromaž-

dení Slovenského kultúrneho spolku, ktorého bol predsedom. Týmto ohlasom ešte nevstúpila ZMS úplne do života. Vstúpila však do osobného života J. C. Hronského, pre ktorého sa začalo obdobie nových nádejí na plnenie matičného poslania v exile. S podlomeným zdravím, ale s úžasným entuziazmom sa púšťa do organizovania Matice s presvedčením, že: „*Tak činíme, aby sme v duchu Mojseša a Kuzmáného verne plnili všetky úlohy dnes umlčovanej Matice slovenskej na Slovensku, ktorá ich konať nemôže.*“

Zhrňme pár marginálií. Neblahý stav slovenskej kultúry, absencia ústrednej kultúrnej inštitúcie v zahraničí, ako aj postavenie Matice na Slovensku mobilizovali bývalého správcu MS oživiť matičnú myšlienku a rozhodol sa zjednocovať slovenský exil práve pod hlavičkou Matice. Za podpory už spomínaného opáta nadväzuje kontakty s tvorivými osobnosťami v exile, bývalými matičnými spolupracovníkmi i krajanovými činiteľmi, s ktorými sa osobne zoznámil počas pobytu matičnej delegácie v USA roku 1935. Prostredníctvom listov a výziev v tlači navrhuje im spoluprácu s dôrazom, že „*nehľadá členov, ale pracov-*

nikov“. Dôkazom viery v historické poslanie ZMS je druhý Ohlas ZMS, koncipovaný v decembri 1959 pri zvolení Hronského a S. Mečiara do vedenia Prípravnej správy. Aj taký bol začiatok organizovaného matičného života v zahraničí. O jeho každodennom tepe i výsledkoch zápalu, oduševnenia i práce sa viac dočítate v predmetnom bulletinu. Ostáva nám dúfať a snažiť sa o to, aby súčasný matičný život na Slovensku, pretože prechádza veľmi zložitým obdobím, našiel svojho aktuálneho Hronského a ľudí okolo neho, ktorí – povedané jeho slovami –, „... *Maticu slovenskú budú pokladať za vec slovenskej cti*“ a podľa toho aj budú konať. V jej a, samozrejme, náš prospech.

O osude jednotlivca, ktorý je na dianie doma nútený pozeráť sa zvonku, je ďalší titul z matičnej edície *Slovenský svet – kniha Kronika emigrantky*. O tom, ako sa sen môže stať skutočnosťou, rozpráva *Ľuba Ružičková-Haviarová*. Do rúk čitateľa sa dostáva nielen príbeh emigrantov, túžiacich po živote v slobodnom svete, ale aj obdivuhodný obraz manželstva plného lásky, vzájomnej úcty a súdržnosti... Inteligentná, odvážna a cieľavedomá mladá žena chce po ukončení štúdia francúzskeho a slovenského jazyka na FF UK v Bratislave v rámci pomoci rozvojovým krajinám odísť do Afriky, aby vyučovala tamojšie deti francúzštinu. Svoje plány však zmení, keď roku 1963 stretne budúceho manžela Fana Ružičku. Ten, nespokojný s komunistickým režimom v Československu, sníva o lepšom živote na Západe a pre túto myšlienku nadchne aj Ľubu. Keď sa mu ako lekárovi naskytne možnosť odísť do Ameriky na študijný pobyt do New Yorku, neváha. A tak sa roku 1968 Ľuba spolu s manželom a 3-ročným synom ocitnú v neznámej krajine. Síce bez hrozieb, trestov a pocitu neslobody, ale s veľmi slabou znalosťou angličtiny a tunajších životných podmienok. Väčšinu času musí Ľuba tráviť sama s malým Vladkom, keďže manžel pracuje v nemocnici takmer celé dni. Ich legálny pobyt v USA sa však pomaly končí a oni sa rozhodujú, čo ďalej... Do rodiny pribudne dcéra a všetci sa usadia v Talyore v Texase. Ľuba sa dokáže vymaniť spod tradičnej úlohy manželky i matky a otvorí si cestovnú kanceláriu. S klientmi cestuje po celom svete, ale najmä domov, kde sa opäť môže stretávať s rodinou. Hoci ju na hraniciach často šikanujú, ona sa nevzdáva, túžba po rodine je silnejšia ako prekážky. Životný príbeh rodiny Ružičkovcov za „veľkou mládkou“ môže byť inšpiráciou pre všetkých, ktorí veria vlastným schopnostiam...

Martin JADRANSKÝ
Foto: autor

GALÉRIA

podľa Capu

Fotografie Roberta Capu v galérii vo Veľkých Kapušanoch

Na začiatku tradície vždy stojí nápad. Fotogaléria bratov Capovcov vo Veľkých Kapušanoch má svojho zakladateľa v osobe riaditeľa tunajšieho mestského kultúrneho strediska PhDr. Štefana Toviša. A tak po Andym Warholovi a Paulovi Newmanovi poznáme ďalšie dve osobnosti, ktorých korene siahajú na východné Slovensko. Svetoznámy fotograf Robert Capa a jeho o niečo menej slávny brat Cornel.

Ako sa to vlastne začalo? – vyzvedáme sa od riaditeľa strediska. „Dočítal som sa v jednom odbornom časopise, že matka Roberta Capu pochádzala z Veľkých Kapušian. V roku 2002 tam prišiel veľvyslanec USA na Slovensku Ronald N. Weiser. V krátkosti som mu vysvetlil, že z úcty k slávnemu fotografovi by sme v meste chceli otvoriť fotogalériu. O tri dni volali z americkej ambasády, že pre pána veľvyslancu je táto myšlienka zaujímavá a inšpiratívna. Chceli, aby sme predložili našu predstavu. Potom nám počas štrnástich dní cez špeciálny kód umožnili prístup do archívu fotografickej spoločnosti Magnum, ktorej spoluzakladateľmi bol Robert Capa s bratom Cornelom. Odtiaľ sme mohli stiahnuť niektoré podklady, ktoré sme potrebovali. Tie sme doplnili v slovenskej, maďarskej a v anglickej mutácii aj pri životopisných a pracovných údajoch o oboch bratoch. Fotogalériu Roberta a Cornela Capu sme otvorili v roku 2002. Odvtedy v nej uspo-

radujeme rozličné fotografické výstavy, v ostatnom čase aj fotografické súťaže.“

Legenda zvaná Robert Capa

Muž, ktorého všetci poznali pod menom Robert Capa, sa vlastným menom volal Endre Friedmann. Narodil sa 22. októbra 1913 v Budapešti, jeho otec bol krajčír, matka Juliana Henrietta Berkovitsová pochádzala z Veľkých Kapušian. Mladý Endre sa vášnivo zaujímal o svetovú revolúciu, a keďže jeho sympatie k ľavicvi boli trňom v oku, na odporúčanie priateľov opustil Maďarsko a roku 1931 prišiel do Berlína. Práve tam sa rodili základy toho, čo bude neskôr nazvané fotožurnalizmom. Endre získal prvé ostrohy v Ullsteinovom vydavateľstve. S nástupom fašizmu išiel ďalej do Paríža. Tam sa začína legenda nazvaná Robert Capa. Ako k nej prišiel? Vedel, že ako neznámy mladý fotograf sa v tvrdej parížskej konkurencii ťažko udrží,

a tak sa vydával za bohatého, slávneho a nadaného amerického fotografa, ktorý občas zavítal do Francúzska. Neskôr v USA si vytváral túto legendu ako francúzsky fotograf. Nič by to však nebolo platné, keby nemal skutočný talent. Odkiaľ to meno? Opäť hovorí Š. Toviš: „V máji minulého roku sme sa o tom zhovárali s dnes už nebohým Tiborom Huszárom. Jeden variant je taký, že Endre bol v spoločnosti obľúbený a už ako dieťa vedel spacifikovať slovom aj najväčších zurvalcov. Bol aktívny, až agresívny v dobrom zmysle slova, a tak mu prischla prezývka ‚capa‘, čo je v slovenskom preklade žralok. S Tiborom sme sa zamýšľali aj nad tým, či to nesúvisí s previazanosťou na korene a či si meno nevybral podľa rodiska svojej mamy, ktorým sú Veľké Kapušany, v maďarčine Kapos. Ďalší názor je, že si priezvisko vybral podľa vtedajšieho amerického filmového režiséra Kapru a krstné meno podľa herca Robert. A spolu so svojou priateľkou Gerdou Pohlákovou, ktorá si zmenila meno na Gerda Taro, vytvorili nový mediálny imidž. Zvýraznili ho aj tým, že vo veľkých francúzskych denníkoch si dali inzeráty, podľa ktorých sa vo Francúzsku práve nachádza významný americký fotograf Robert Capa. Na inzerát reagovali z Anglicka a londýnske denníky prejavili záujem o jeho prácu. Pravdou je, že už bol známy jeho fo-

to grafický seriál z roku 1932 aj s článkami, ktorý urobil v Dánsku o Trockom. A tak sa koleso kariéry začalo krútiť.“

Kariéra vojnového fotografa

Roku 1936 odišiel do Španielska, keď tam vypukla občianska vojna. Tam prvýkrát videl jej hrozný dopad na civilné obyvateľstvo, tam pod pásmi tanku zomrela jeho žena Gerda. Tam sa rozhodlo o jeho životnej ceste vojnového fotografa. V Španielsku sa prvýkrát stretol so spisovateľom Ernestom Hemingwayom, ktorý si odtiaľ odniesol inšpiráciu na román Komu zvoní do hrobu, z neho sa fotograf vlastne dozvedel, ako Gerda prišla o život. V Španielsku Capa vyhotovil fotografie pre svoju prvú obrazovú knihu. Jej súčasťou bola snímka Padajúci republikán. Vznikla vraj tak, že položil svoj aparát na okraj zákopu a bez toho, aby sa pri guľometnej palbe pozeral, stlačil spúšť. „Ak nie sú tvoje fotografie dobré, nebol si dosť blízko,“ hovoril. Nemyslel tým iba fyzickú, ale predovšetkým citovú blízkosť.

V druhej svetovej vojne mal Robert Capa svoj hlavný stan v Anglicku, odkiaľ vyrážal do tunískej púšte či na Sicíliu. Deň D – inváziu na francúzsky breh fotografoval otočený chrbtom k palbe nepriateľa. Dramaticky rozmazané snímky vojakov v mori mali typickú antitechniku Capových najvýznamnejších snímok. Zo stovky exponovaných ich ostalo len osem, lebo nervózny laborant ich v tmavej komore presušil. Jedna z fotografií sa stala symbolom invázie. Robert Capa navštívil Rusko, Čínu a ďalšie krajiny. Svedectvo o jeho živote tlmochili také tvorivé osobnosti, ako Ernest Hemingway, William Saroyan, John Steinbeck, Pablo Picasso, Ingrid Bergmanová a ďalší, ktorí považovali za česť byť jeho priateľmi. V roku 1947 založil agentúru Magnum Photos, roku 1951 sa stal jej prezidentom. Nebolo mu dožičené, aby sa stal nezamestnaným vojnovým reportérom, ako sám túžil. Jeho piata vojna, ktorú fotografoval, sa mu stala osudnou. Zahynul 25. mája 1954 pri vietnamskom Thai Binh, kde je aj pochovaný.

Dozvedeli ste sa niečo bližšie o posledných chvíľach vojnového reportéra? – znela naša ďalšia otázka. „Rodný dom matky oboch fotografů vo Veľkých Kapušanoch asi pred desiatimi rokmi prišli nafoťiť japonskí dokumentaristi. Predpokladám, že kvôli dokumentu o Capovi, keďže ho v tom osudnom roku 1954 pozvali do Tokia, aby tam pripravil vydávanie časopisu. Medzitým však Robert Capa dostal správu od vydavateľstva Life, že fotograf, ktorý mal pôvodne ísť do Vietnamu, tam nemôže. A tak tam šiel sám. Chcel zachytiť kolónu francúzskych vojakov a urobil krok tam, kde bolo zamínované pole. Keď nastal výbuch, boli tam ďalší reportéri. Capu ešte preniesli do najbližšej francúzskej vojenskej nemocnice, ale mal také masívne poranenia hrudníka a stehna, že jeho život sa už nedal zachrániť. Možno je to až prepriato symbolické, že skončil s fotoaparátom na krku.“

Štefan Toviš pred fotografiami rodiny Friedmanovcov

Stopa vo Veľkých Kapušanoch

Každý rok v deň Capovho úmrtia vyhodnocujú vo Veľkých Kapušanoch súťaž Kapafoto, ktorá už prekročila hranice a zúčastňujú sa na nej aj fotografi zo zahraničia. Mali ste zámer prezentovať tunajších fotografů, ktorí v prenesenom zmysle kráčajú v majstrových šľapajach, aj v USA. Ako sa to vyvinulo? – spýtali sme sa Š. Toviša. „Oslovili sme aj Ministerstvo zahraničných vecí SR so zámerom uskutočniť fotografickú výstavu na našej ambasáde vo Washingtone. Prijali to kladne, aj sa za to postavili, lenže začalo sa to zamotávať tým, že náklady súvisiace s prepravou, poistením, inštaláciou a propagáciou vo Washingtone a New Yorku boli vysoké, a tak sa to, žiaľ, nerealizovalo z materiálneho hľadiska. Mali sme aj prísľub Tibora Huszára, že sa bude angažovať v tejto veci, pretože sa dobre pozná s režisérom Milošom Formanom, ktorému fotografoval dva filmy, a ten českú umeleckú komunitu dobre pozná. Ani to sa neuskutočnilo, keďže slovenský fotograf zomrel,“ odpovedá riaditeľ.

Fotogaléria vo Veľkých Kapušanoch nesie meno Roberta a Cornela Capu. Ako ste spolupracovali s mladším z dvojice bratov? – vyzvedáme.

„Brat Cornel bol dlhé roky riaditeľom Medzinárodného centra fotografie v New Yorku. Na otvorenie našej galérie však neprišiel, pretože mu krátko predtým zomrela manželka Ester. Huszár dostal od neho prísľub, že prinesie ukázať fotografie, ktoré vlastní. Asi pred tromi rokmi však zomrel aj Cornel a dedičstvo spravuje spoločnosť Magnum.“

Dom, v ktorom bývala mama bratov Capovcov, stojí dodnes. Vzadu je, možno paradoxne, reštaurácia Robert Kapa. Aj s niektorými slávnymi fotografiami. „Nový majiteľ rodného domu matky bratov Capovcov vedel o tom, akou významnou osobnosťou bol Robert Capa, a preto zriadil v reštaurácii stálu expozíciu replík jeho fotografických prác, aby si hostia, ktorí tam prídu, pripomenuli, kde sú korene svetoznámeho fotografa.“

Marián ŠIMKULIČ, Foto: autor a archív

Padajúci republikán: Slávna fotografia z roku 1936

Ked' mali Slováci v Kanade BRATISLAVSKÝ PARK

Do kategórie významných osobností, ktorých storočnicu narodenia si v roku 2014 pripomínáme, patrí bezpochyby aj kňaz, vydavateľ, publicista, organizátor a mecén slovenského života v slobodnom svete Imrich G. Fuzy (24. 3. 1914 Kokava nad Rimavicou – 14. 2. 2004 Hamilton, ON, Kanada). Od konca februára 1948 až do svojej smrti žil v zahraničí, najskôr v Rakúsku a od októbra 1949 s definitívnou platnosťou v Kanade. Vďaka jeho porozumeniu a finančnej pomoci mohli zrealizovať nespočetné množstvo rôznych krajaných podujatí, bolo postavených niekoľko kostolov, vydávali sa knižky, kalendáre, noviny a časopisy, vznikli cenné umelecké diela... Tohto nesmierne vitálneho, veľkorysého človeka a úprimného vlastenca si pripomenieme textom o jednom pozoruhodnom projekte, ktorý tiež vznikol na jeho podnet.

Bratislavský park, rozprestierajúci sa v blízkosti mestečka Kilbridge (kanadská provincia Ontário), bol svojho času kultovým miestom našej severoamerickej emigrácie a plnil najmä úlohu rekreačného strediska, resp. vyhľadávaného centra výletov a spoločenského stretávania sa Slovákov rôznych generácií, vierovyznania a exulantských vín. Základom parku sa stal divý lesík, ktorý v prvej polovici 60. rokov minulého storočia kúpili farníci Slovenskej osady svätých Cyrila a Metoda v Hamiltone. Išlo o väčšie pozemky, ktoré sa zásluhou organizačných schopností správcu spomínanej osady I. Fuzyho spolovice vyklčovali, a tak premenili na oázu liečivého oddychu a pokoja. Dlhé obdobie tu každú sobotu prichádzali slovenskí dobrovoľníci, aby si pod starostlivým a múdрым vedením svojho dušpastiera splnili jeden veľký sen. Ich túžba po rodnej vlasti bola neutíchajúca a jej pôsobivým prejavom sa stal nielen názov parku, ale i miniatúrna replika Bratislavského hradu, ktorý si postavili na skalke pri vchode do tohto čarovného priestoru.

„Vždy som túžil za kúskom pozemku, kde by sa mohli Slováci schádzať a usporadúvať svoje podujatia. Našli sme teda súci pozemok, ktorý naša farnosť kúpila. Bol len 18 míľ od nášho kostola v Hamiltone. Je tam krásne, žblnkotajúci jarček sa prihováral všetkým návštevníkom. Pravda, narobili sme sa tam za štyri roky dosť. Zbierali sme kamene a kládli ich do plota. Postavili sme tiež dlhú cestu, lebo kamene nám ešte ostali. Vyčistili sme koryto potoka a tam sa uložili zvyšné kamene...“ zaspomínal si svojho času Fuzy.

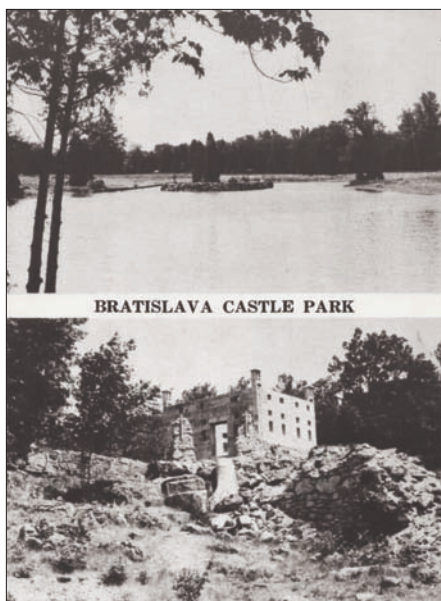
S pocitom veľkej hrdosti prechádzali krajanovia cez bránu, nad ktorou sa majestátne skvel nápis „BRATISLAVSKÝ HRADNÝ PARK VÁS VÍTA!“ Súčasťou vstupnej brány bol aj malý kanón, metaforicky znázorňujúci ochranu tohto rýdzo slovenského územia pred nežičlivcami. V časoch najväčšej slávy sem pri-

chádzali i poprední reprezentanti nášho exilového duchovného, kultúrneho, umeleckého, vedeckého či politického života. Stal sa obľúbeným miestom najmä pre básnikov, ktorí v jedinečnom inšpiratívnom prostredí nachádzali potrebný tvorivý pokoj alebo vzácnu príležitosť stretnúť sa a pohovárať (R. Dilong, M. Šprinc, A. Žarnov, J. Okáľ, L. Bešeňovský, K. Strmeň). A pri všetkých takých stretnutiach nemohol chýbať ani ich verný priateľ, mecén, duchovný otec a mozog tohto unikátneho projektu – I. Fuzy. (Pripomenúť treba tiež skutočnosť, že jeho zásluhou bola v bezprostrednej blízkosti Bratislavského parku zriadená Slovenská záhrada, kde Kanadská slovenská liga pravidelne usporadúvala Slovenské dni, na ktorých sa zúčastňovali vždy okolo tri tisícky krajanov.)

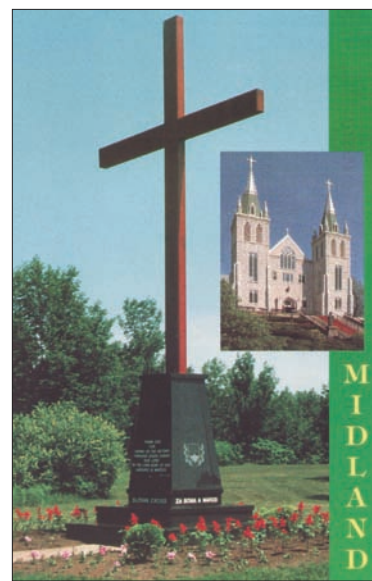
Na prevádzkovanie Bratislavského parku však postupom času začali chýbať finančné zdro-

je, a tak bol I. Fuzy na podnet svojho predstaveného hamiltonského biskupa nútený pozemok predať. Robil však všetko preto, aby sa park s hradom, kúpaliskom i záhradou dostal kúpu do slovenských rúk. Publikoval početné výzvy v krajankej tlači, no, žiaľbohu, jeho iniciatíva v tomto prípade vyšla naprázdno. Bratislavský park ešte donedávna pripomínali zvyšky hradu a vstupnej brány. Prírodná scenéria, ktorú spoluvytvárajú malebná riečka a pestrá flóra, však stále pôsobia úchvatne. Bratislavský park, dielo šikovnosti nevšedného kňaza a jeho farníkov, literárne zvečnil Mikuláš Šprinc v rovnomennej zbierke veršov (1968). Nachádzajú sa v nej aj dve básne, ktoré autor venoval svojmu veľkému priateľovi a spolupútnikovi – Imrichovi G. Fuzymu.

Peter CABADAJ
Foto: archív autora

Pohľadnicu Bratislavského parku vydal Fuzy v polovici 60. rokov minulého storočia

Fuzy sa veľkou mierou zaslúžil o obnovenie Slovenského kríža v Midlande, najväčšom pútnickom mieste Kanady

SLOVENSKÁ ŠTÁTNA HYMNA A JEJ TVORCA

V tomto roku uplynulo 170 rokov od vzniku piesne Nad Tatrou sa blýska, ktorá sa postupne stala slovenskou štátnou hymnou. Jej vznik je spojený s Jankom Matúškom, štúrovcami a ich odchodom z Bratislavy do Levoče...

Autor piesne, štúrovský básnik, prozaik i dramatik Janko Matúška sa narodil 10. 1. 1821 v Dolnom Kubíne. Jeho otec, roľník, kožušník a mešťanosta v Dolnom Kubíne ho poslal na štúdiá. Po gymnáziu v Gemerí roku 1839 odišiel na evanjelické lýceum v Bratislave. Práve roky strávené na tomto lýceu boli rozhodujúce pre jeho literárnu tvorbu a politickú aj kultúrnu orientáciu. Patril medzi popredných členov štúrovej družiny, člen Ústavu reči a literatúry československej a Zpěvokolu, organizoval a rozvíjal kontakty so študentskými spoločnosťami v ďalších mestách Slovenska. Zážitky získané v Bratislave sa stali hlavnými inšpiračnými zdrojmi jeho literárnej činnosti. Svoju prvú báseň *Píseň masopustní* predniesol v Ústave roku 1840. Prvú jeho tlačou zverejnenú prácu – veršovanú povesť z poľských dejín *Svatý zákon* – priniesla Palkovičova Tatranka v roku 1842. Hlásal v nej potrebu obetovať osobné záujmy národným cieľom. Veršované historické povesti – *Pomsta, Klára Zachová, Hrdoš* – napísal v češtine, neskôr ich poslovenčil a uverejnil v Hurbanovej Nitre. Vzdelávací ruch v Ústave, osudy rekurzu panovníkovi, otázka povolenia Štúrových novín a prijatia slovenčiny silne vplývali na jeho literárnu tvorbu.

Symbol vzdoru

Na prelome rokov 1843 – 44, keď sa riešilo odstránenie Ludovíta Štúra z námestníctva v Ústave, situácia medzi nespokojnými študentmi sa vyostрила. Zostavili deklaráciu, podľa ktorej, ak konvent nepotvrdí Štúra za suplenta, štyridsaťšesť podpísaných študentov odíde zo školy. Ohlasom situácie bol aj zrod viacerých príležitostných básní. Janko Kral jej ve-

Štúrovec Janko Matúška

noval *Dumu bratislavskú*, Peter Kellner-Hostinský báseň *Nech sa valí sláva letom*, Mikuláš Dohnány *Všetci sme Slovania*, Viliam Pauliny *Kto si rodom Slovák*. Matúška zareagoval najmä dvomi básňami *Dunaju slovenský* a *Ponad Tatrou blýska*. V prvej sa lúčil s Ústavom a Bratislavou: „*Dunaju slovenský, už ťa zanecháme,/ keď na tvojich brehoch Ústavu nemáme./ My vždy zostaneme verné tvoje deti,/ nikto ťa Slovákov nevytrie z pamäti./ Hej, vy naše Tatry, tam my poletíme,/ tam našich rodákov k Sláve povzbudíme.*“ Druhá báseň *Ponad Tatrou blýska, hromy divo bijú* zložil na známe melódie dvoch prstonárodných ľudových slovenských piesní *Kopala studničku, pozerala do nej* a *U studničky stála, napájala páva*. Pieseň – popevok – mala šesť strof, z ktorých najmä posledná – *Ešte duby rastú na krivánskej strane,/ kto jak Slovák chodí, nech knihy zahodí/ a medzi nás stane* – je verným odrazom situácie

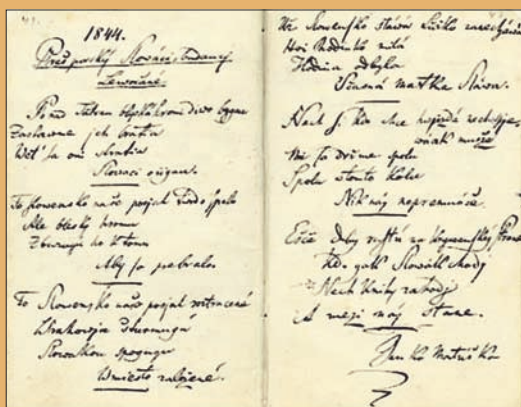
z marca 1844 pri odchode štúrovcov z Bratislavy do Levoče. ňou odprevádzali študentov – exodistov. O popularite a obľúbenosti básne – piesne aj v neskoršom období svedčí skutočnosť, že jej prvé dve strofy sa od 12. decembra 1918 stali súčasťou československej štátnej hymny a dnes je štátnou hymnou Slovenskej republiky. Pieseň však mala svoje osudy – spochybňovali jej autora, znenie niektorých veršov – „*zastavme sa bratia*“ na pôvodné „*zastavme ich bratia*“ a podobne. Jej novú hudobnú verziu vytvoril po vzniku Slovenskej republiky profesor Ladislav Burlas – „*aby bola slovenská časť pomalšia, aby tie dve strofy neboli totožné v hudobnom sprívode...*“ Feministky podali návrh aj na doplnenie o slovo „*sestry*“ – „*zastavme ich bratia a sestry*“. Exprezidentovi Michalovi Kováčovi sa jej text zdal neaktuálny. Pieseň – hymna však budí vieru v život, ruší dejinné zakliatie, vedie národ k činom.

Svoji svojmu

Ešte o Jankovi Matúškovi. Napísal prvú štúrovskú drámu *Siroty*, neúspešné povstanie liptovských zemanov v 14. storočí proti magistrovi Dončovi zobrazil v próze *Zhoda lip-tovská*. Jeho námet *Krvavá svadba na zámku oravskom* použil Ján Kalinčiak v historickej próze Orava. Svoju literárnu činnosť ukončil v revolučných rokoch 1848 – 1849, potom nasledovala len próza každodenného života. Aktívne sa zúčastnil bojov v povstaní – spolu s C. Zochom, J. Bencúrom a S. Novákom zorganizovali slovenské povstanie na Orave. Na jar 1849 sa skrýval pred maďarskými gardami, ochorel a následky choroby ho spre-vádzali po celý život. Potom bol vychovávateľom a župným úradníkom – vládny adjunktom a správcom Oravskej župnej sedrie. Vo veku päťdesiatštyri rokov odišiel do dôchodku. Zomrel v rodisku 11. 1. 1877 a na jeho hrobe na cintoríne v Dolnom Kubíne čítame stručný a výstižný nápis „*SVOJI SVOJMU*“.

Michal ELIÁŠ

Foto: archív a wikipédia

Rukopis hymny z jeho pera leží v SNK v Martine

Text piesne na Matúškovom pomníku v Dolnom Kubíne

NEZLOMNÝ RODÁK SLOVENSKÝ?

V ostatnom čase slovenská historiografia ponúkla niekoľko monografií zaujímavých osobností, jednou je aj životopis novohradského rodáka a všestranného verejného činiteľa Ľudovíta Bazovského (1872 – 1958).

Životný príbeh Ľ. Bazovského, neskôr povoláním advokáta, zapadá do viacerých dejinných etáp a štátnych zriadení. Narodil sa v Rakúsko-Uhorsku, do roku 1918 sa odohralo ukončenie vysokoškolských štúdií, prvé verejné aktivity i začiatky profesijného pôsobenia. Bol svedkom rozpadu monarchie a po roku 1918 sa podieľal na budovaní štátu. Zažil nielen vznik, ale aj zánik medzivojnovnej Československej republiky, dve svetové vojny, Viedenskú arbitráž a odstúpenie časti južného Slovenska Maďarsku, vyhlásenie Slovenskej republiky, ale aj obdobie po druhej svetovej vojne – obnovenie česko-slovenského štátu a nastolenie komunistického režimu. Ľ. Bazovský sa zapojil do politického, hospodárskeho, kultúrneho, ale aj cirkevného a spoločenského života...

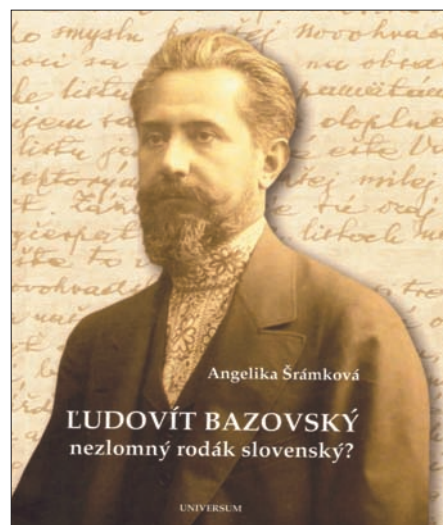
Ľudovít Bazovský v kruhu rodiny

Narodil sa v obci Závada (dnes okr. Veľký Krtíš) a vyrastal v rodine evanjelického učiteľa, ktorý synom, mladšiemu Ľudovítovi a staršiemu Kolomanovi (otcovi maliara Miloša Alexandra Bazovského), od detstva vstúpil do slovenského národného cítenia. Mladý Ľudovít navštevoval protestantské gymnázium v Rimavskej Sobote. Predposledný ročník absolvoval v Kežmarku a vďaka tomu (aj suplikáciám) sa spoznal s viacerými významnými politickými, kultúrnymi i cirkevnými predstaviteľmi z iných slovenských regiónov (napr. J. Škultéty a P. O. Hviezdoslavom). Po zložení maturitnej skúšky v roku 1891 nastúpil na právo v Budapešti. Zároveň počas študentských rokov pôsobil ako vychovávateľ, súkromný učiteľ i advokátsky pomocník u viacerých slovenských advokátov a popredných osobností národného života (napr. u Matúša Dulu v Martine či Štefana Fajnora v Senici). Na jar 1899 získal titul doktora práv, o rok zložil advokátske skúšky a usadil sa v jednom z centier Novohradskej župy, v Lučenci, kde si otvoril vlastnú kanceláriu. V advokácii sa mu darilo, získal klientelu a advokátsku prax vykonával až do konca medzivojnovného obdobia. Okrem toho sa pustil do podnikania a v dominantne maďarskom prostredí otvoril prvú slovenskú peňažnú inštitúciu v Novohrade, Všeobecnú banku, účastinnú spoločnosť (1909). Vydržal všetky útoky a úspešne ju dokázal viesť až do začiatku 20. rokov 20. storočia. Jeho politická angažovanosť má korene už v mladosti. V časoch Uhorska sa aktívne zapojil do slovenského národného hnutia, pričom striedavo hájil záujmy martinskej konzervatívnej politiky a sociálnej demokracie. Ako regionálny politik sa prejavoval skutočne atypicky

– na začiatku 20. storočia sa v Novohrade angažoval v dvoch celkom odlišných politických hnutiach: v Slovenskej národnej strane a v opozičnej maďarskej Nezávislej a osemätyridsiatnickej strane! Po roku 1918 bol pri mnohých dôležitých situáciách štátoprávneho charakteru. V čase budovania štátu sa stal členom 12-členného výboru SNR a predsedom lučeneckej pobočky. Ako člen delegácie vyslanca československej vlády Milana Hodžu sa koncom novembra 1918 zúčastnil na slovensko-maďarských rokovaniach v Budapešti. Stal sa aj členom slovenského poslaneckého klubu v Národnom zhromaždení v Prahe (november 1918 – január 1919) a ujal sa funkcie novohradského župana, ktorú vykonával do marca 1920. Kým v prvých troch rokoch existencie republiky bol zástancom centralistickej politiky a podporovateľom česko-slovenskej vzájomnosti, v ďalších rokoch sa jeho politická orientácia výrazne zmenila. Zaradil sa medzi kritikov centralistickej vládnnej praxe, jeho autonomizmus sa radikalizoval. V 30. rokoch 20. storočia sa v otázke získania autonómie Slovenska obracal s prosbou o pomoc aj na americkú emigráciu, ktorej svoje apely formuloval v mene „nezlomného rodáka slovenského“. V roku 1933 sa okrem iného dožadoval revízie mierových zmlúv a založil SNR v Banskej Bystrici. V dôsledku týchto a ďalších udalostí bol obžalovaný zo zločinu prípravy úkladov proti republike. Niekoľko rokov sa vlečúci proces s Bazovským a spolročníkmi ukončilo až rozhodnutie prezidenta E. Beneša na jar 1938. Mimoriadne zaujímavé a rozporuplné obdobie v Bazovského politickej a verejnej činnosti predstavujú roky 1938 – 1944. Lučenecký advokát, v tom čase obyvateľ Maďarska, pracoval pre maďarskú vládu ako jej informátor. Za pozornosť stojí, že vo svojej korešpondencii, adresovanej maďarským vládnym kruhom, sa dožadoval rovnoprávneho zjednotenia Slovenska s Maďarskom a primeraného zastúpenia Slovákov v maďarskom parlamente... Bazovského činorodosť sa prejavila aj publicistickou činnosťou. Okrem vydávania sociálnodemokratických novín Népjog a autonomistického týždenníka Slovenská národná jednota bol autorom množstva novinových

príspevkov, letákov a iných tlačovín. Okrem spoločensko-politických a hospodárskych tém sa vyjadroval k daniu v Evanjelickej a. v. cirkvi na Slovensku. Bazovský nebol iba verejným činiteľom, ale i „civilným“ človekom – manželom a otcom ôsmich detí. V roku 1901 sa oženil s Boženou Hermínou Fajnorovou, dcérou advokáta, národovca a hudobného skladateľa Štefana Fajnora a tiež aj sesternicou gen. M. R. Štefánika. Z ich manželstva vzišlo sedem chlapcov a jedna dcéra. Bazovský vždy sníval o početnej rodine. Jeho sen o mnohých vnukoch a vnučkách sa mu nespĺnil, keďže iba dvaja synovia mali deti a aj tí sa rozhodli pre život v zahraničí. Na sklonku roku 1944 manželia Bazovskovci odišli z Lučenca a posledné roky života prežili v Lubochni, kde mali rodinnú vilu. Životná púť Ľudovíta Bazovského bola dynamická a pestrá. Veľmi často sa ocital v nových situáciách a stále hľadal riešenia na problémy doby. Niektoré rozhodnutia ho vynášali na výslnie, iné ho dostali do nepriazne. Ozaj, ako asi vnímal a hodnotil svoj život on sám? V roku 1946, keď sa v očiach verejnosti snažil rehabilitovať z promaďarského vystupovania, napísal: „Viem, že nemôžeme dosiahnuť, abysme boli, ako je náš Otec nebeský, dokonali, ale dľa ľudskej – životnej krehkosti som sa aj ja snažil približovať k ideálu.“

Angelika ŠRÁMKOVÁ
Foto: archív autorky

Angelika Šrámková
LUDOVÍT BAZOVSKÝ
nezlomný rodák slovenský?

UNIVERSUM

IGOR VÁLEK

Sneh – malá zamrznutá vrana

*Sneh čímisi podobný je
malej zamrznutej vrane.
Tiež vysotený z hniezda
dlho neletí,
len párkrát mávne
dychtivému svetu
a už si na zem líha –
ustatý stavec do vane.*

*V decembri lieta veľa
takých vrán,
veľa je pozahrabávaných nocí,
čo do kožucha rozviateho
pritúlia sa ako
zo tri malé halušky.*

*Po kvapkách rok vyteká
z hlbokaj rany času,
úlomky má však večité.
Na nite viažte hviezdy
v obrúsku pašované,
snehom zakryté
a rozospaté tichom
v žiaru tak krásne jasnú.*

*Hoci len preto,
že december čímisi
podobný je zamrznutej vrane,
má ruky v každej mláke
až po lakte ponorené
a voniava – letom.*

Čarovné Slovensko oddychujúce pod perinou, ktorá ho zohreje a zároveň pohladí dušu pútnika. Človeka, čo niekde na horizonte zaliatom slnečnými lúčmi, veselo sa odrážajúcimi od kryštálikov ľadu, tuší prísľub večnosti. A či sa aspoň kochá vo večnej sile dreva (v stromoch i v stavbách predkov), ktoré znamená oporu. Podobnú tej, ktorú ponúka spojenie výstižnosti fotografie a mäkkosti verša...

Od adventu do Troch kráľov

Sviatky pokoja, lásky a hojnosti každoročne zavítajú do našich domovov a prinútiť nás na chvíľu zastaviť. Seba i čas. Čaro, vôňa, symboly, koledy... odkaz predkov. Väčšina z nás ho dnes spája s kresťanskou tradíciou a biblickým posolstvom. Naši pohanskí predkovia však v týchto dňoch oslavovali zimný slnovrat. Kresťanstvo na území Slovenska prebralo mnohé pohanské obrady a naplnilo ich novým posolstvom. V našich domovoch aj preto nechýba stromček, sviečka či oblátky.

U nás sa kresťania na slávenie Vianoc a narodenie Ježiša Krista pripravujú vlastne mesiac vopred. V advente postupne počas štyroch nediel' zapalujú sviečky symbolizujúce očakávaný príchod Jezuliatka. Z pohanských zvyklostí ostalo ozdobovanie príbytkov, ale i (toľko zatracované) nakupovanie vianočných darčiekov. Neodmysliteľnou súčasťou predvianočných zvyklostí a zaujímavým dňom je 13. december, sviatok Lucie, ktorý patrí k tzv. Stridžím dňom. Povery hovoria a ľudia veria, že v tento deň treba byť opatrný, pretože strigy môžete stretnúť naozaj. K Stridžím dňom patrí aj 30. november a 4. december. Na Ondreja sa veštilo z olova, na svätú Barboru zas, rovnako ako na Luciu, vymetalo husacím krídlom z domov zlo. Rodiny sa na slávenie najkrajších sviatkov pripravovali naozaj svedomito. Postupne upratovali príbytky, vyrábali ozdoby a hľadali vhodný stromček. Keď bolo v chalúpkach málo miesta, zavesili ho na hradu. Ozdoby boli odlišné od dnešných: voňali oriešky, jabĺčka, šušťali slamené ozdôbky. Pod stromčekom nechýbal ani betlehem s posolstvom Božieho narodenia.

Večer symbolov

Štedrý večer je oddávna sprevádzaný množstvom symbolov. Zapálená sviečka je svetlom,

ktoré pomáha nájsť cestu, oblátka symbolizuje spoločný pokrm, med, orechy a jabĺčka zabezpečia zdravie. Cesnak a cibuľa ochránia pred každým zlom, šupinky z ryby vraj prinesú do rodiny peniaze a šťastie. Dnes sa pod obrus ukladá peňaženka (alebo aspoň bankovka), aby nebola núdza o peniaze ani v celom budúcom roku. S hojnosťou súvisí aj zvyk omotávania nitiek okolo nôh stola, aby sa zlodeji nedostali do domu. V iných domácnostiach stôl omotajú mašľou, aby bola rodina súdržná. Podľa inej povery sa na Štedrý deň nesmie nič požívať z domu, aby neprišla bieda. Zvlášťne, oproti iným dňom, je aj stolovanie. Nemal by chýbať páry počet tanierov a miesto pre počestného. Aj jablká mali v minulosti symbolický charakter. Po večeri otec rodiny jablčko rozkrojil a ak bolo zdravé, rodinu čakal pokojný rok. Každý pri stole z neho dostal kúsok, aby počas nasledujúceho roka vždy našiel bezpečnú cestu domov. Inde si ľudia lepšie všímali symbol, ktorý prekrojením jablčka vznikol. Ak sa objavil krížik, znamenal chorobu, ak hviezda, zdravie. Prišlo sa aj láske. Slobodné dievčatá mohli vyjsť počas Štedrej večere von a stretnúť toho pravého. Inde vytriasali po večeri obrus a čakali na štekanie psa. Z ktorej strany zaštekal, z tej prišiel nastávajúci ženich. Po celodennom

pôste zasadla rodina k stolu. Pôst sa podľa tradície skončil východom prvej hviezdy. Na stôl sa postupne dostali všetky plody, ktoré sa počas roka dopestovali. Jedlá, ktoré sa v jednotlivých regiónoch Slovenska podávajú dnes, sa líšia podľa tradícií. Kapustnica, pečená ryba, med, oblátky, zemiakový šalát, koláče, ovocie či opekanec – pupáky... Medovým krížikom ozdobili čelá malých aj veľkých, ba dokonca aj zvierat. V minulosti muselo zostať jedlo aj pre koledníkov. Nezabúdalo sa ani na domáce zvieratá, od gazdu dostali po kúsku pokrmu aj ony. Po Štedrej večeri sa rodina usadila k vianočnému stromčeku a začali sa deliť darčeky. Tak je to aj dnes, hoci súčasné darčeky sú celkom odlišné... Dnešné Vianoce sú vo všeobecnosti modernejšie, ich posolstvo však stále zostáva. Práve počas týchto dní totiž majú k sebe bližšie rodiny, stretávame sa so známymi. Vianočné sviatky nás zomkňajú a zastavujú čas, ktorý by sme mali venovať stretnutiam. Veď vianočný pokoj plný tajuplnosti a nezameniteľnej atmosféry sa nedá ničím nahradiť. Rodina odchádza na polnočnú svätú omšu...

Narodil sa

Najväčším sviatkom Vianoc je pre kresťanov 25. december, narodil sa Kristus. Na prvý a druhý vianočný sviatok chodia rodiny vinšovať a navštevujú svojich blízkych. Na Štefana, 26. decembra, chodili v minulosti po dedinách pastieri – betlehemci, oblečení v nevšednom šate. Ozývali sa zvončeky a koledy. Najkrajšie sviatky v roku sa chýlia ku koncu Silvestrom a vítaním Nového roka. V minulosti sa s posledným dňom v roku lúčili bičmi a poriadnym plieskaním. Hovorí sa – Ako na

Nový rok, tak po celý rok. Mali by sme teda dávať pozor na to, čomu sa v tento deň venujeme – nehádať sa, deti musia poslúchať a gazdiné sa napríklad vystríhať lenivosti. Posledným sviatkom charakterizujúcim vianočné obdobie a záver zimného novoročného obdobia je 6. január – sviatok Troch kráľov. Počas neho nosia ľudia vodu do kostolov i chrámov a posvätenú si ju odnášajú domov. V minulosti sa svätila aj soľ, ktorú gazdovia pridávali dobytku do krmiva. Trojkráľové sväteniny sa používali na ochranu ľudí a zvierat pred zlými silami a chorobami. Do polnoci sa museli zjesť všetky zvyšky novoročných jedál. Ak by sa nimi šetrilo, čakala by domácnosť bieda. A to predsa nechcel nikto. Ba vlastne, určite nechce ani dnes...

Ozdobený stromček

Kronika vianočného stromčeka má svoju prvú stránku popísanú nemeckými protestantmi. Prvá písomná zmienka o stavaní ozdobeného stromčeka pochádza totiž z roku 1507 od akéhosi kazateľa Geislera z Alsaska. Roku 1815 sa spomína prvý stromček v Gdaňsku, roku 1817 vo Viedni a potom postupne v Paríži, Londýne a roku 1833 v Ríme. Pôvod takéhoto stromčeka však nie je ani biblický, ani kresťanský. História nás učí, že siahla azda až niekde k rímskym oslavám slnovratu. Na našom území sa tradícia zdobíť vianočný stromček najprv udomácnila v mestskom prostredí a až koncom 19. storočia

začal prenikať na vidiek, na východné Slovensko dokonca až medzi vojnami. Dovtedy si ľudia v izbách vešali rôzne slamené predmety, snopy obilia a zelené vetvičky. Už sme hovorili o tom, že aj stromček býval spočiatku zavesený v kúte alebo v strede izby vrcholcom k zemi. Príčinu, prečo sa práve ihličnatý stromček stal symbolom Vianoc, nepoznáme s istotou. V ľudových obradoch však symbolizovala zeleň zrod nového života a stromy sa tešili veľkej úcte... Tradíciu založilo mesto ako výsledok estetizácie sviatočného obradu, vidiek obohatil estetickú funkciu stromčeka stotožnením s magickými úkonmi. V ľudovom prostredí sa zdobí najrôznejšími plodmi: jabĺčkami, orechmi, venčekmi zo strukovín, obilnými snopmi alebo koláčikmi. Vo východných lokalitách naň pripievňovali aj vtáčiky zo slamy či cesta...

Od Assisi po Rajeckú Lesnú

Betlehemy patria k Vianociam z pohľadu súčasníka akoby od pradávna. Ich tradíciu (ba vtedy vlastne jasličiek) zaviedol svätý František z Assisi, ktorý na Vianoce 1223 pripravil v jaskyni blízko talianskeho mesta Greccio jasličky, do ktorých uložil živé dieťa a k nemu postavil Máriu a Jozefa v spoločnosti oslika... Na území dnešného Slovenska sa začali objavovať od 13. storočia. Neskôr v kostoloch vznikali gotické krídlové oltáre. Baroko prinieslo honosné betlehemy v životnej veľkosti, k Svätej rodine postupne pribúdali Traja králi,

anjeli i zvieratá. Jozef II. koncom 18. storočia zakázal betlehemy umiestňovať v kostoloch, ľudia ich preto začali stavať doma v zjednodušenej podobe. Išlo predovšetkým o drevené vyrezávané betlehemy. Odborníci sa zhodujú na tom, že k najkrajším patria tie na strednom Slovensku, pretože rezbárski majstri bývali zväčša v okolí banských miest. Na severnom a východnom Slovensku dominovali jednoduchšie betlehemy, často prenosné, ktoré plnili svoj cieľ pri vianočných pochádzkových hrách. Po roku 1989 zaznamenali doslova rozkvet. Aktuálnu líniu betlehemov reprezentujú monumentálne diela vystavené na námestiach väčších miest, často ide o trvalo vystavené artefakty v kostoloch s mechanizmami umožňujúcimi pohyb jednotlivých častí. Z tohto pohľadu je unikátom monumentálne dielo Jozefa Pekaru – pohyblivý Slovenský betlehem vystavený v Rajeckej Lesnej. Nájdete ho v strede obce hneď vedľa kostola v Dome Božieho narodenia, ktorého stavebné práce sa realizovali vďaka pomoci obyvateľov celej obce, ale i okolia. Obdivuhodné dielo, ktoré nezobrazuje len Kristovo narodenie, ale aj dejiny slovenského národa v nádhernej a výstižnej „skratke“ z dreva. Myšlienkou majstra Pekaru totiž bolo včleniť do biblického prostredia obrazy zo života slovenského ľudu, čo sa mu aj podarilo. Scéna Božieho narodenia sa nachádza uprostred a je začlenená do obce Rajecká Lesná. Okolo nej sú zastúpené všetky slovenské

regióny najznámejšími miestami a pamiatkami. Hrady Devín, Bratislava, Trenčín, Orava, katedrály v Nitre, Trnave, Spišskej Kapitule, Košiciach... Na pozadí sa týči Kriváň, jeden zo symbolov našej krajiny, histórie i ducha národa. Zaujímavé je sledovať reakcie ľudí, ktorí ho navštívia prvý raz, veď takmer každý tam nájde kus svojho domova, jeho históriu a tradície. Dielo ďalej zobrazuje práce a remeslá, ktorými sa voľakedy ľud živil, kroje, zvyky a spôsob života. Postavy sa pohybujú, pracujú, ale i zabávajú. Jednoducho – žijú. Tak ako celý Slovenský betlehem, ktorý je učebnicou dejepisu i zemepisu, zrkadlom umu a umenia. Prirodzenou oslavou optimizmu, všedné ho i sviatočného dňa Slovákov. Dielo je dlhé 8,5 m, široké 2,5 m a vysoké 3 m. Spolu je tu rozmiestnených asi 300 postáv, z ktorých polovica sa aj pohybuje. Slávnostné otvorenie tohto pozoruhodného diela sa uskutočnilo 26. novembra 1995, keď bola sprístupnená prvá časť – oblasť stredného Slovenska. Oblasť Západoslovenského kraja inštalovali v novembri 1996 a o rok neskôr doplnením Východoslovenského kraja dielo skompletovali. Vráťme sa ešte raz do centra diania. Stredobodom celej kompozície je chudobná maštaľ, kde sú okolo Ježiška v jasličkách postavy Panny Márie, sv. Jozefa a dedinského chlapčeka, ktorý prináša svoju obľúbenú hračku – koníka. Bokom stoja traja králi. Okolo sú pastieri i zvieratá. Obraz dopĺňajú ďalšie postavy, ktoré prichádzajú v sprievode popri maštaľke a pred jasličkami sa poklonia. Na čele sú sv. Cyril a sv. Metod, pokračujú sviatočne oblečené rodiny zo všetkých oblastí Slovenska a prinášajú dary. Dcéra, matka, otec a dedko, všetci v čičmianskom kroji, prinášajú krčah mlieka. Starček a starénka prichádzajúci z oravských hôr zas pokoj, vrúcnosť a zbožnosť. Postavy od Malaciek, zo známej vinohradníckej oblasti, putne hrozna. Za nimi idú majster a učeň – drotári z Trenčína, chlap a žena s košíkom hríbov zo Ždia-

ru. Chlapec z Detvy má na rukách jahňa, za ním ide žena v typicky vyšívanom detvianskom kroji a muž s fujarou. Chlap prichádzajúci aj s rodinou z Nitry nesie zas gajdy. Zo Šariša prichádza žena s vlniakom na pleci, v ruke drží košík, v ktorom má hus. Sprievod uzatvára rodina z východného Zemplína... Unikátny Slovenský betlehem je sprístupnený po celý rok, predsa však, nájdite si čas na jeho návštevu práve v čase vianočnom. Umocnite seba i svojim blízkym prežitie najkrajších sviatkov roka a určite pochopíte aj úlohu betlehemov v nich.

Tichá noc a naše koledy

Najznámejšou vianočnou piesňou, pri ktorej tónoch nás v okamihu premkne sviatočný pocit, je určite Tichá noc. Už nie taký známy je fakt, že jej text pochádza z rakúskeho mestčka Lungau. Tu ho v roku 1816 zložil duchovný Joseph Mohr, ktorý o dva roky neskôr pôsobil v Oberndorfe pri Salzburgu. Na Vianoce, presne 24. decembra 1818, požiadal miestneho organistu Franza Xavera Grubera, aby k jeho básni skomponoval priliehavú melódiu. Tak vznikla skladba pre dve spevácke sóla, chór a gitarový sprievod, pretože tamojší organ mal – zo širšieho pohľadu našťastie! – poruchu. Mohrovi sa skladba tak zapáčila, že ju hneď zaradil do polnočnej omše. Premiéra piesne *Stille Nacht – Tichá noc* v malej kaplnke oberndorfského kostola mala okamžité obrovský úspech. Kaplnka dodnes nesie jej meno a text tejto najznámejšej vianočnej piesne preložili postupne do mnohých jazykov sveta, v súčasnosti takmer do 300! Pripomeňme si jej slovenskú podobu:

*Tichá noc, svätá noc!
Všetko spí, všetko sní,
sám len svätý bdie dôverný pár,
stráži Dieťaťko, nebeský dar.
Sladký Ježiško spí, sní,
nebeský ticho spí, sní.*

*Tichá noc, svätá noc!
Anjeli zleteli,
najprv pastierom podali zvest',
ktorá svetom dnes dáva sa niesť:
Kristus, Spasiteľ je tu,
Tešiteľ sveta je tu!
Tichá noc, svätá noc!
Nežná tvár, lásky žiar
božsky rozsieva v jasličkách tam:
bije záchranná hodina nám
v tvojom zrození, Boh Syn,
Ježiško, Láska, Boh Syn!*

V našich podmienkach slovenské koledy predstavujú vzácny dokument, ktorý je zároveň aj zrkadlom časti kultúrnej histórie nášho územia. Hoci v nich nachádzame aj špecificky slovenské piesne, veľká časť z nich logicky úzko súvisí s vianočnými piesňami susedných národov. Proces sústredenej kristianizácie slovenských koledí zapríčinil výrazný ústup starších vývinových vrstiev repertoáru spájajúceho ho s koledami ostatných Slovanov. Vznikajú a rozvíjajú sa pastorálne koledy. V období 19. a 20. storočia ako zvláštny prejav ľudového baroka predstavovali viac ako polovicu koledového fondu... Koledy sú skutočne cenným prameňom poznania spolužitia ľudovej, pololudovej a umelej piesne. Ukazujú aj vedome budovaný chodníček návratov k slovenskému folklóru, napríklad k ovčiarskym a odzemkovým piesňam... Toto je jedna z najtradičnejších:

*Narodil sa Kristus Pán, veselme sa,
z ruže kvietok vzkvitol nám, radujme sa.
Z života čistého, z rodu kráľovského
nám Pán narodil sa.
Prorokmi nám hlásaný, veselme sa,
na svet nám je poslaný, radujme sa.
Z života čistého, z rodu kráľovského
Kristus Pán narodil sa...*

Pripravil Igor VÁLEK
Foto: Milan KOSEC a autor

Drotárske Vianoce na pohľadniciach

Ďalším symbolom – hoci novodobejším a zároveň dnes pod vplyvom moderných komunikačných technológií aj trochu stagnujúcim – sú vianočné pohľadnice. Mali, pravdaže, veľa typických motívov, ale aj jeden rýdzo slovenský. Medzi rozmanitými motívami, ktoré pred viac ako storočím predobové pohľadnice ponúkala dynamicky sa rozvíjajúca európska spoločnosť, našiel svoje miesto aj námet drotára.

Hoci drotárske remeslo – jedinečný slovenský historický a kultúrny fenomén – tvoril len malú časť pestrej mnohotvárnosti sveta, stal sa vďaka svojim vandrovným protagonistom známy vo väčšine európskych krajín. Drotári, ktorých spôsob života a ručná remeselná práca reprezentovali zanikajúce zložky dobovej spoločnosti, sa priepastne vzdávali od životného štýlu prevládajúceho v rozrastajúcich sa mestách, v ktorých sa mnohí z nich pohybovali. V modernizujúcom sa svete pôsobili bizarne až exoticky, čím púťali pozornosť aj mnohých maliarov, spisovateľov a hudobných skladateľov. Drotári ich zaujali nielen nostalgiou a nezávideniahodným spoločenským postavením, ale aj hodnotami či vlastnosťami. Úctou k ich remeselnej práci, obdiv k zručnosti, skromnosti a pokore, ktoré v týchto vandrovných remeselníkoch videla sympatizujúca časť verejnosti. Pohľad na drotára vyvolával aj romantické pocity plynúce zväčša z predstavy veľkej vzdialenosti od domova. Aj preto diela s drotárskou tematikou dodnes často vyvolávajú ľudskú spolupatričnosť a prebúdajú sociálne cítenie. Takto ladené obrazy s drotármi s obľubou reprodukovali na pohľadniciach vydavatelia, pretože myšlienky v nich zobrazené často korešpondovali so samotným zámerom vydávania pohľadníc. Finančný výťažok z ich predaja bol totiž určený na dobročinné a podporné ciele.

Spomínaný podtón býval znásobený predovšetkým na umeleckých pohľadniciach, na ktorých sa spájali drotárske námety s motív-

mi Vianoc. Téma bola typická pre tvorbu českých a moravských maliarov. Práve u našich západných susedov, vďaka jazykovej blízkosti a iným historickým okolnostiam, chodili drotári vo vianočnom období koledovať s betlehemom, čo oživovali betlehemskými hrami. Nadšenec národopisu Karel Procházka ich pred storočím označil dokonca za najzaujímavejších betlehemcov v Čechách! Drotárov s betlehemom stvárnil aj jeden z najznámejších českých maliarov obdobia secesie Alfons Mucha na obraze čerpajúcom z Moravského Slovácka. Scénu, v ktorej drotári prišli zaspievať koledu na Štedrý večer zámočkému panstvu, vykreslila v poviedke Podhorská vesnice aj Božena Němcová. Práve túto časť deja s obľubou zobrazovali mnohí ilustrátori spomínaného diela. Němcovej poviedka, podobne ako dielo A. Muchu, svedčí o tom, že betlehemskými hrami a spievaním slovenských kolied prispeli drotári k šíreniu slovenskej ľudovej duchovnej kultúry na Morave a v Čechách.

Drotárov počas koledovania zachytávajú aj obrazy reprodukované na dobových umeleckých pohľadniciach. Zobrazujú ich zväčša dvoch alebo troch s prenosným betlehemom, kráčajúcich krajinou či koledujúcich vo vidieckych domácnostiach. Na jednej z vianočných pohľadníc drotári s pokorne sklonenými hlavami nesú okrem zatvorenej debny s betlehemom aj vianočný stromček. Drotári sa však v spojitosti s Vianocami objavujú aj v iných scénach. Na dvoch pohľadniciach sú repro-

dukované realistické obrazy ďalšieho známeho českého maliara Rudolfa Kremličku. Na prvej dvojica mladých, biedne odetých drotárov kráča zasneženou krajinou. Na druhej podobnú dvojicu obdarúva krajcom chleba staršia pani. Na obidvoch pohľadniciach, ktoré svedčia o súcite maliara s nefahkým osudom drotárov, je vytlačený text žejajúci radostné Vianoce. K najdojemnejším dobovým umeleckým pohľadniciam s drotármi patrí tá, ktorá zobrazuje vrúcne sa modliacu drobnú postavičku drotárika kľačiaceho na snehu pred stromčekom so svietiacimi sviečkami uprostred hlbokého lesa. Pomedzi stromy vykúka večerná obloha s prvou hviezdou ohlasujúcou podľa zvyku začiatok Štedrej večere. Obrázok plný dojemnej nehy a ľudskosti...

Pohľadnice s drotárskou tematikou vyjadrujú nielen hlboké osobné zainteresovanie ich autorov s ťažkým osudom drotárov, ale zároveň je ich obsah adresovaný dobovej spoločnosti, aby nezostala ľahostajná k tým, ktorí sa ocitli v núdzi. (Aké adresné aj v dnešných dňoch!) Pohľadnice pôsobili výchovne – prostredníctvom kvalitných výtvarných diel formovali nielen umelecký vkus, ale učili príslušníkov iných národností empatii a tolerancii k protagonistom zvláštnych javov, ku ktorým slovenskí vandrovní drotári patrili. Podoby drotárov na vianočných pohľadniciach spred storočia vyjadrovali pravé nefalšované poslanstvo Vianoc. Vyvolávali pozitívne emócie – navodzovali potrebu ľudskej spolupatričnosti, obetavosti, súcitu a pomáhali ľuďom schopným precítiť tieto hodnoty stať sa ešte lepšími a šťastnejšími. Hoci vandrovní drotári sa stratili do nenávratna, myšlienky prítomné na pohľadniciach s ich vyobrazeniami sú aktuálne aj dnes...

Monika VÁLEKOVÁ
Foto: archív autorky

Sčestí, zdraví, pokoj svatý všíňujeme Vám, napřed panu hospodáři, pak i všem dítkám: zdaleka se bereme, novinu Vám neseme, co se stalo, přihodilo, Vám zvěstujeme.

Blíži sa rok v znamení Ľudovíta Štúra

Onedlho načneme ďalší rok a v kalendári významných výročí bude medzi tými najsvetlejšími 200. výročie narodenia hviezdy prvej veľkosti našich národných dejín – Ľudovíta Štúra (29. 10. 1815 – 12. 1. 1856). Tento politik, básnik, novinár, historik i jazykovedec získal základy vzdelania v rodičovskom dome, rozširoval si ho v Rábe a neskôr v Bratislave. Štúdium prerušil a stal sa úradníkom na Zayovom panstve v rodnom Uhrovci. Samo Chalupka ho však prehovoril, aby sa vrátil na lýceum. Po návrate do Bratislavy zoskupil okolo seba národne cítiacu mládež...

Štúdiá i pôsobenie medzi mládežou

Za zlomovú hranicu Štúrovho účinkovania medzi lyceálnou mládežou možno pokladať vychádzku na hrad Devín 24. apríla 1836, kde študenti prijali slovanské mená (on sám meno Velislav), spievali vlastenecké piesne a prisahali, že budú žiť i mrieť za pravdu a za národ. Na rozhraní rokov 1836 – 1837 Bratislavu i lýceum opanovali študentské nepokoje. Situáciu riešila aj Kráľovská uhorská námestnícka rada v Budíne, ktorá študentské spoločnosti v Bratislave i v celom Uhorsku zakázala. Dňa 5. apríla 1837 Spoločnosť zanikla definitívne, zostala len knižnica. V tiesnivej situácii sa pozornosť sústredila na Juraja Palkoviča, ktorý svoju funkciu profesora československej reči nevykonával pre „menší nedbalosť než neschopnosť“, preto sa dôraz kládol na zriadenie funkcie Palkovičovho zástupcu, námestníka. Tento návrh si konvent osvojil, zriadil funkciu a súhlasil, aby úlohou poveril Štúra, ktorý na seba prevzal všetky Palkovičove povinnosti. Štúr mohol teda sám rozhodovať o všetkom, o čom v niekdajšej Spoločnosti rozhodoval jej výbor. Vzišlo z toho nedorozumenie medzi ním a niekdajšími činovníkmi, Štúr však nemal významnejšieho protivníka a po odchode právnika Alexandra Boleslavína Vrchovskeho do Pešti sa jeho suverénne postavenie upevnilo. Neskôr sa však ukázalo, že nespokojencov bolo viac. Tí roku 1837 založili tajnú spoločnosť Vzájomnosť, ktorá sa sústredila najmä na niekdajších viedleckych členov Spoločnosti. Štúr v školskom roku 1837/38 učil týždenne päť hodín – dve hodiny gramatiku, jednu hodinu dejepis slovanských kmeňov a dve hodiny viedol praktické cvičenia. Roku 1838 pokračuje na štúdiách v Nemecku, na univerzite v Halle sa zoznamuje s Heglovou filozofiou, cestuje do Lužíc, aby

spoznal život tamojších Slovanov. V lete 1840 sa zo štúdií vracia, na päť dní sa zastaví v Prahe, pobudne u Pavla Jozefa Šafárika, vedie reči s predstaviteľmi českého národného života. Vycestuje i do Hradca Králové, ubytuje sa v známej národne uvedomelej rodine Pospíšilovej. Ďalšia skúška charakteru i pevnosti jeho predsavzatí. Ruku, ktorú si poranil pri páde zo schodov, mu ošetruje Mária, mladá, pekná a vzdelaná deva, ktorá v ňom vyvolá hlboké city, čo takmer skrziža všetky jeho plány. Po návrate sa Štúr na bratislavskom lýceu znova usiluje získať učiteľské miesto, ale nechce z katedry „vyšŤvať“ starnúceho Palkoviča. Kým sa rozhodovalo o najzákladnejších veciach budúceho Štúrovho účinkovania, on prežíva dozvuky ľúbostného opojenia, nevystupuje verejne, takže Hurban poplašne bubnuje na poplach: „Nemôžem zamlčať novinu: Štúr sa žení!“ Bolo to predčasné konštatovanie, Štúrove predsavzatia žiť pravde a národu boli pevnejšie. Na konci školského roku 1841/1842 vypukla študentská vzbura proti Ondrejovi Hodžovi i proti Štúrovi ako námestníkovi profesora ako dôsledok už takmer ročných ťahaníc. Na čele nespokojných bol Janko Francisci, ktorý medzi študentmi

Velikánov rodný dom v Uhrovci

získal prevahu. Štúr predniesol svoje názory na túto opozíciu, ktorá uprednostňovala zásadu, že nie je potrebná ani Spoločnosť, ani jej zákony, pretože slobodný človek je sám sebe zákonom. Keď sa študenti mali z Bratislavy rozísť na letné prázdniny, zišli sa v budove lýcea na Konventnej ulici na „loučivem zasadnutí“, kde zopakovali výhrady proti Štúrovi. Potom si reč vypýtal Štúr. Hovoril dlho a presvedčivo, všetkých dojal až k slzám a dosiahol „vítězství závrativé“; v liste najbližším ešte dodáva: „z úplného srdca sem se přesvedčil, že máme život, máme budoucnost“.

Spisovný jazyk aj boj v politike

Jeho ďalšie účinkovanie je zamerané na obrodu národa. Píše spis *Sťažnosti a žaloby Slovanov v Uhorsku na protizákonné prechmaty Maďarov*, v ktorom vyzdvihol súvislosti medzi národom a jeho rečou – prejavom svojbytnosti národa. Slovenčina sa stala rozhodujúcou v celom ďalšom národnom vývine, vyriešenie otázky spisovného jazyka nevyhnutnosťou. Dňa 14. februára 1843 sa v malej Štúrovej izbičke na Panenskej ulici v Bratislave popoludní stretli Ľudovít Štúr, Janko Francisci, Samo Vozár, Ján Kalinčiak, Janko Gáber Lovinský a Samko Štúr. V tento deň sa dohodli, že odteraz svoje listy, básne, hry, kritiky budú písať po slovensky. 11. júla 1843 sa na hlbokkej fare u Hurbana stretli Hodža so Štúrom, aby povedali ďalšie rozhodujúce slovo. Hodža prišiel s Čechom Jánom Kadavým, budapeštianskym učiteľom, ktorý mal odradiť Slovákov od slovenčiny. Štúr a Hurban sa prihovárli za jej okamžité zavedenie, Hodža chcel, aby ešte vyčkali... Potom navštívili Jána Hollého na Dobrej Vode, ktorý proti zavedeniu novej slovenčiny nenamietal, svoj kladný postoj k bernolákovčine však nezmenil. Kadavý,

pozorne počúvajúc Štúrove a Hurbanove argumenty, sa stal prívržencom a horlivým propagátorom slovenčiny.

V posledný deň roku 1843 vyvrcholili udalosti, ktoré sa začali krátko pred hlbokou schôdzkou. Do lýcea na Konventnej ulici v Bratislave totiž už 26. júna 1843 prišiel inkvizitný zbor pod vedením baróna Gabriela Prónaya, aby vyšetrovali Štúra a jeho najbližších spolupracovníkov za protivlasteneckú činnosť. Ortieľ vyriekli až 31. decembra 1843: seniorálny konvent Štúrovi zakázal ďalej prednášať a toto rozhodnutie postúpili mestskému richtárovi a profesorskému zboru, ktorý sa 25. februára 1844 tiež vyslovil proti Štúrovi. Mládež však zostala verná svojmu Velislavovi a na protest proti tomuto zákazu 22 štúrovcov odišlo v treskúcej zime z Bratislavy a väčšina z nich sa zapísala na levočské lýceum. Štúr prestal prednášať, no pracoval na rukopise spisu *Nárečie slovenské alebo potreba písania v tomto nárečí*. Už dávnejšie mal vo svojich plánoch založiť spoločnosť, ktorá by mala na starosti vydávanie kníh a vzdelávanie ľudu v jeho materinskej reči. Hlavné ciele spolku Štúr určil v Liptovskom Sv. Mikuláši 26. augusta 1844, kde založili „jednotu“ a nazvali ju Tatrínom, pričom jeho najhlavnejšou starosťou bolo ustálenie novej spisovnej reči. Na jeho prvom zasadnutí sa dohodli, že Tatrín sa bude pridŕžať strednej slovenčiny, tak ako sa hovorí v Liptove, „lebo je táto gramatikálne za najodchodnejšiu, najčistejšiu a najrôznejšiu slovenčinu uznaná“. Konečne 1. augusta 1845 vyšlo prvé číslo Slovenských národných novín. Štúr sa usiloval redigovať ich v duchu doby, prihliadajúc na obmedzenia cenzúry, ktorá ho na „kantári drží“. Štúrovi chýba splniť ešte posledné predsavzatie – chce sa stať poslancom na uhorskom sneme a tam predniesť slovenské požiadavky. Napokon sa ním stal za mesto Zvolen a na sneme prvýkrát vystúpil 17. novembra 1847 a hovoril o právach slobodných kráľovských miest, neskôr o účasti slobodných sedliakov na správe verejných vecí, o zrušení panských súdov, o práve nezemanov zastávať krajiniské úrady... Horlivo a bez strachu hovoril Štúr aj v januári 1849 o maďarizácii v slovenskom ľudovom školstve, presadzujúc, aby sa v elementárnych školách učilo v materinskej reči. Naposledy vystúpil 13. marca 1848. Uhorský snem zasadať v Bratislave rozpustili a ohlásili, že vo svojom zasadnutí bude pokračovať v Pešti, Štúr stratil parlamentnú pôdu.

Cez revolúciu k tragickému koncu

To už revolúcia lomcovala Európou, búrili sa aj všetky národy v monarchii – Chorváti, Srbi, Slovinci, Slavónci, Česi, Maďari. Na Slovensku sa to začalo bratislavskými nepokojmi a agitáciou na Myjave, v Honte a inde, kde sa na ľudových zhromaždeniach vysvetľovali marcové zákony. Konajú sa porady vo Viedni, Štúr ohnivo reční v kaviarni U Šperla, odtiaľ cestuje do Prahy. Do Liptovského Mikuláša

Pamätník na námestí v Modre

príde 10. mája 1848 a na Hodžovej fare predsedá schôdke národovcov, ktorí prijímu Žiadosti národa slovenského. Potom nasleduje skrývanie sa a útek do Prahy pred zatykačom, porady na Slovanskom zjazde v Prahe. Začiatkom júna 1848 v Bratislave vychádza posledné číslo novín, Štúr aj s druhmi odchádza k bratom Srbom a Chorvátom prosíť o pomoc na slovenské povstalecké vystúpenie. Začiatkom septembra je znova vo Viedni, kde sa zhromažďujú dobrovoľníci. Prvá dobrovoľnícka výprava operuje v podjavorinskom kraji, začne tu účinkovať Slovenská národná rada, ktorej členmi sú Štúr, Hurban a Hodža. Prvé boje s maďarskými gardami, prví ranení, prví mŕtvi. Za daždivého septembrového počasia nasleduje dramatický ústup z myjavských kopaníc a hľadanie pomoci vo Viedni. Na prelome rokov 1848 – 1849 Štúr a Hurban so slovenskými dobrovoľníkmi, teraz však už po boku cisárskych vojakov, bojujú pri Budatíne a prekračia Váh, aby potom prešli takmer po celom Slovensku. Z východného Slovenska sa vracajú naspäť, aby predstúpili pred panovníka v Olomouci, potom odcestovali do Viedne a nadviazali kontakty s vládnymi miestami. Agitácia po Slovensku, nechýbajú ani úvahy o samostatnosti Slovenska, o osobitnej korunnej krajine. Sľuby a nádeje sa striedali počas dvoch revolučných rokov. Štúr sa po revolúcii pokúsi o obnovenie novín, ale jeho žiadosť zamietli, nepodarili sa ani pokusy o obnovenie Tatrína. A na konci všetkých týchto úsilí je beznádej, ktorú ešte v januári 1851 znásobí rodinná tragédia – úmrtie brata Karola, po ktorom v Modre zostalo sedem sirôt a vdova. V akom stave sa Ľudovít nachádzal, svedčí list ruskému slavistovi Izmailovi D. Sreznevskému z 23. 1. 1851: „Na nás kam diaľ horšie časy prichodia. Predtým čo aj pod jarmom maďarským mali sme predsa aký-taký život a spojenia, ale teraz v nemeckom cviku, v stave obleženia nemáme ničoho, sme roztratení a hlivieme. Žalostná, ale pravdivá vec. Nemci nám

po víťaznom boji sľúbili rovnoprávnosť národnú, Maďari sú zbití, ale rovnoprávnosť vyšla na posmech. Namiesto maďarskej predtým panovačnej reči máme teraz všetky reči rovnoprávne, len nie slovenskú, odsúdenú zas len na najnižšie vrstvy života...“

Aj keď Ľudovítov porevolučný osud bol krutý, všetky životné plány a predsavzatia sa mu splnili a stali sa programom nielen pre generáciu štúrovcov, ale aj pre ďalšie generácie. Jemu samotnému nebolo dopriate dlho žiť, tragickou udalosťou sa skončila jeho životná púť v 41. roku jeho života – 12. januára 1856 v Modre.

(krátené)

Tomáš WINKLER

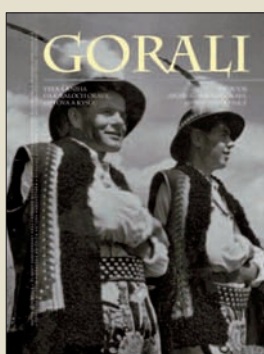
Foto: Igor VÁLEK a archív

Knihy (nielen) pod stromček

Vianoce a kniha. Spojenie, ktoré (našťastie stále) rezonuje v čase blížiacich sa najkrajších sviatkov roka. Hoci do samotného Štedrého večera ešte ostáva pár dní, predbehnime trochu čas... Stačí len trochu privrieť oči a kdesi v najhlbšom vnútri cítime tú charakteristickú radosť a neopakovateľnú veselosť. Vyblýskanou ulitou bytu sa vznášajú vône kapustnice, vyprázaných rýb, orechov v koláčoch, jabĺčok, mandarínok, sviečok, prskaviek a... čakania. Čakania aj na darčeky. Ja viem, že môžu mať akúkoľvek podobu, predsa však – kniha má stále svoje nezameniteľné čaro. Aj ako darček pod stromčekom. Spisovateľ, vydavateľ a kníhkupec (ako Gašpar, Melichar a Baltazár) prinášajú svoje dary – knihu, radosť a poučenie (ako zlato, kadidlo a myrhu). Matičný vydavateľský „dom“ cieľavedome venuje dlhodobú zvýšenú pozornosť pôvodnej slovenskej tvorbe: v jej najnovších podobách, ale aj v opätovnom pripomínaní si toho najhodnotnejšieho, čo v knižnej podobe uzrelo svetlo nášho sveta. Tak aj to, aj teraz a tu je niekoľko aktuálnych knižných titulov...

GORALI

Po veľkých knihách o drotárstve a uhorskom palatínovi Jurajovi Turzovi prichádza ďalší diel edície so zdanlivo lakónickým názvom **Gorali**. Opäť informačne nasýtené, odborne zdatne, prehľadne i pútavo podáva mozaiku obrazov o týchto svojráznych obyvateľoch hôr na slovenskom, poľskom a českom pohraničí. O generáciách ľudí, čo majú – napríklad vzhľadom na „ostrovy“ svojho výskytu v geografickej krajine – tajuplný pôvod, osobité zvyky, vlastné nárečie a rázovitú, nezameniteľnú kultúru prameniagu kdesi

v riekach valaského folklóru. Autori, často bádatelia, odpovedajú na viaceré otázky – Odkiaľ Gorali prišli a čo priniesli? Aké dedičstvo vytvorili počas mnohých generácií? Prečo sú hory ich svetom? V relatívnej úplnosti, z historických aj etnografických hľadísk, kniha spracúva fenomén Goralov a ich kultúry (materiálnej, folklóru, nárečia atď.) v jednotlivých kapitolách prechádzajúcimi regiónmi Oravy, Liptova a Kysúc. Textové informácie dopĺňajú unikátne dokumenty, esejistické zamyslenia i dobrý prehľad pramenných materiálov. Príbeh trvajúci prinajmenšom päťsto rokov sa začína...

JURAJ JÁNOŠÍK

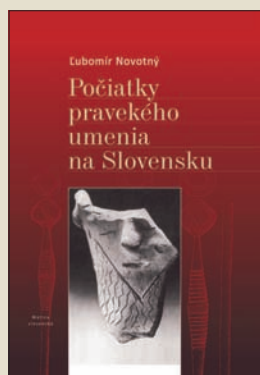

Po Goraloch prichádza Juraj z terchovskej osady U Jánošov, ktorý predčasne skončil svoju pozemskú púť v zime 1713 v Liptovskom Mikuláši. Aj keď bol zbojníkom iba veľmi krátko, stal sa nepochybne najväčšou zbojníckou legendou strednej Európy. Ľud si v ňom našiel to, čo mu chýbalo a čo potreboval, jánošíkovská tradícia vstúpila do viacerých oblastí nášho duchovného dedičstva. A hoci sa o ňom napísalo už veľa, táto kniha vás presvedčí, že stále je čo objavovať a stále je čomu sa poďufiť. Kolektívna

monografia – pätnástich autorov a viacerých inštitúcií – spracúva spomínanú jánošíkovskú tematiku doteraz najucelenejším spôsobom. Na základe najaktuálnejších vedeckých poznatkov, no nie prísne vedeckým štýlom, ale takým, ktorý je zrozumiteľný a príťažlivý pre široký okruh čitateľov, podáva historickú rekonštrukciu Jánošíkovho života a pôsobenia a mapuje jednotlivé aspekty jánošíkovského archetypu, jeho prejavy v ľudovej tradícii i v literatúre a v umení. Text dopĺňa množstvo unikátnych ilustrácií a fotografií artefaktov.

Lubomír Novotný:

POČIATKY PRAVEKÉHO UMENIA NA SLOVENSKU V STREDOEURÓPSKOM KONTEXTE

Dejiny slovenského umenia sa začali písať dávno pred prvou písomnou zmienkou. Svedčia o tom praveké pamiatky hmotnej kultúry z nášho územia, ktoré majú charakter umeleckej tvorby, užitočného umenia, ale aj umeleckého remesla. Od paleolitu až po záver doby bronzovej. Diela anonymných dávnovekých tvorcov aj súčasníkov prekvapujú modernosťou, remeselnou kvalitou a autentickou umeleckou presvedčivosťou. Objavná publikácia, vybavená bohatým poznámkovým aparátom a množstvom pôsobivých ilustrácií, rozširuje sumu dôležitého poznania o prehistorickej minulosti Slovenska ako kamienku v mozaike národného pokladu.

Ondrej Demo:

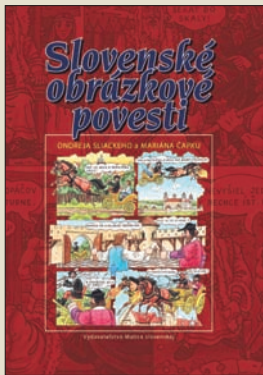
VIANOČNÉ ĽUDOVÉ KOLEDY, VINŠE A HRY

Knižné dielo renomovaného národopisca predstavuje pozoruhodný klenot tradičnej kultúry Slovenska. Veď pod pomyselnú knižnú strechu sa vošlo viac ako 200 pôvodných kolied, vinšov a vianočných hier – pravdaže z rôznych častí Slovenska. Ide o notové a textové prepisy záznamov z hudobného archívu Slovenského rozhlasu, ktoré boli nasnímané v rokoch 1965 – 1995 a sú verným obrazom tradičného vianočného repertoáru spätého s koledovaním, spevmi, vinšami a hrami v jednotlivých lokalitách Slovenska, ba aj v slovenskej enkláve v Bihore (na území dnešného Rumunska). Koledy sú prehľadne rozdelené

podľa oblastí, regiónov a obcí. Texty a notové záznamy dopĺňajú cenné dokumentačné fotografie; nechýba anglické resumé, čo z knihy robí výborný darček aj pre cudzinca zaujímajúceho sa o významnú časť slovenskej etnografie.

Ondrej Sliacky a Marián Čapka SLOVENSKÉ OBRAZKOVÉ POVESTI

Tajuplné príbehy z pradávnych čias, keď našim predkom solúnski bratia Konštantín a Metod priniesli z Byzancie písmo a drak strážil studňu na staroslávnom Devíne; aj z čias, keď orol zachránil Bratislavu pred tatárskymi hordami; aj z tých pohnutých dôb, keď Turci vďaka hrbáčovej zrade dobyli Filakovský hrad a v Trenčíne Omar kopal studňu; ba aj z čias, keď obľúbený kráľ Matej dojil ovce na Kráľovej holi, alebo keď rimavská zlatá kačička zachránila Jánošíka... Ešte mnoho ďalších povestí v tejto knižke rozprávajú nádherné obrázky jedného z najlepších ilustrátorov pre danú čitateľskú kategóriu, vedno kráčajúc s majstrovsky stručným, výstižným a pútavým sprievodným slovom spisovateľa

– jedného z najpovolanejších, okrem iného dlhoročného šéfredaktora časopisu Slniečko. Toto „komiksové“ spracovanie 42 najkrajších povestí z celého Slovenska (nielen pre) najmladších čitateľov určite nielen očarí, ale privedie aj k čítaniu ich textovejších podôb!

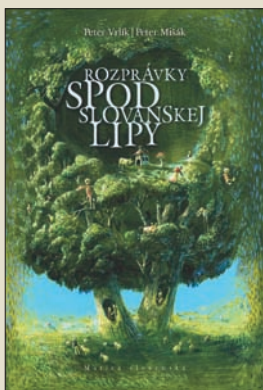
Anton Habovštiak: NAJKRAJŠIE ORAVSKÉ POVESTI

Výber toho najkrajšieho z bohatej zbierky oravských povestí, ktorú nám zanechal výnimočný etnograf a spisovateľ (presvedčený oravský lokálpatriot a slovenský vlastenec) Anton Habovštiak, je citlivo upravený a doplnený úryvkami originálnych zápiskov. Takých, ktoré tento zberateľ kedysi zaznamenal od starých Oravcov. Aj vďaka nim čitateľ zájde stáročiami až do čias, keď pohanskí žreci chodievali obeť na vrch Žiar a z Ostražice strážil okolie pyšný hrad. Dozviete sa, odkiaľ má meno Orava a prečo tak veselo šumí, ako Valasi zakladali dediny, ako býk zachránil Leštínčanov a ako mačka zradila Medzibrodčanov. Ale aj ako sa staval Oravský zámok,

ako palatín Turzo odtrhol v Krivej jablko a komu ho daroval, i mnoho ďalších záhad z oravských lazov. Celú knihu doslova presvetľujú ilustrácie akad. maliara Stanislava Lajdu, ktoré sú samotné akoby osobitným a zároveň „doplnkovým“ rozprávaním textov.

P. Vrlík a P. Mišák: ROZPRÁVKY SPOD SLOVANSKEJ LIPY

Dvaja Petrovia (už to znie rozprávko!) zozbierali čosi neprehľadnutelné z dávnej múdrosti, ktorá sa zachovala v košatej, široko rozvetvenej rodine Slovanov, a vložili to do knihy. Navyše, o každom slovanskom národe prezradili pár zaujímavostí a pridali niekoľko skvostov, priam nežltúcich listov zo symbolického stromu v podobe najkrajších rozprávok. Dozvieme sa v nich o mocnom Maťuškovi, hlúpom Ivanuškovi, neposlušnom Milutínovi a jeho hroznom sne, o udatnom Radojcovi, o bosenskej Barbore, o babke, čo rozumom premožla nenažraného Otesančeka, ako nešťastný čert krásne zahral na husliach, ako si vlk dal ušiť čižmy, ako statočný Gulihrášok draka premožol, aj ako chudobný Adas

troch popov v pálenici vyliečil a čo poradil Osud chudobnému sedliakovi... To je len malá časť z tridsiatich štyroch čarovných rozprávok plných tajomstiev, dobrodružstiev, ale i ľudskej múdrosti, lásky, radosti a veselosti. Kto potrasie touto knižnou lipou, odmenený bude. Pravda, aj to znie ako z rozprávky, ale skúste sami, uvidíte, neobanujete...

Dvojstranu pripravil Martin JADRANSKÝ

Už aj na Slovensku (a teraz v Slovensku) čoraz častejšie nachádzame knihu a CD pod, takpovediac, jednou strechou. Taká je aj **Kysucká muzika po našom**, CD v exkluzívnom prevedení s knihou jedenástky textov kysuckých ľudových piesní (napríklad Ej, hora, hora; Povedz mi, ma mila; Mala som mileho; Prečo sa vi mladenci ňežeňte..., pri názvoch a potom aj pri textoch sa nečudujte, z dôvodov väčšej autentickejši sú totiž zapísané vo fonetickej transkripcii) uvedených prajných príhovorom Maťa Ďurindu, známeho člena známej hudobnej skupiny Tublatanka. Speváčku ľudových piesní a autorku projektu **Janku Holeštiakovú** (pred časom jej vyšlo rýdzo folklórne CD Cez ten kraj žilinský) a skupinu **Veľký dom** z Čadce spojila myšlienka, že folklór a rock môžu ísť ruka v ruku a znejú spolu veľmi dobre. Vytvorili formáciu Kysucká muzika a nápadito a zároveň s citom pre pôvodnú podobu spracovali viacero kysuckých ľudových piesní. Napríklad zo Starej Bystrice, Horného Vadičova, Turzovky, Makova, Vysokej nad Kysucou, Čadce, Horelice, Zákopčie, Poviny, Kysuckého Nového Mesta, Riečnice a z ďalších kysuckých obcí. Všetko, čo nájdete na CD, sa nesie na vlnách folk-rocku, ale autori sa pohrávajú aj s prvkami funku, soulu a či džezu. Svetom už dlhodobejšie hýbe „etno“ v rôznych podobách a farbách, ide o pokus aj takouto formou hlavne mladým ľuďom priblížiť pozoruhodnú muzikalitu rázovitého a jedinečného regiónu Slovenska. Nehovoriac o tom, že je to víťaný vianočný darček pre Kysučanov – nech žijú kdekofvek na svete...

*Pokojné prežitie
vianočných sviatkov,
veľa mieru v duši i zdravia v tele,
šťastie a úspechy v každodennom
aj sviatočnom živote
u celom roku 2015!*

ISSN 0231-7306

9 770231 730014